

A „PASTEINER-TANSZÉK” VÉGE AZ 1917–1918-AS TANSZÉKI PÁLYÁZAT TÖRTÉNETE ÉS IRATAI

Több mint négy, egyetemi katedrán eltöltött évtized után, 1917–1918-ban, a tanszéke utódlása körül kialakult – részben általa teremtett – drámai helyzetben, Pasteiner Gyula (1846–1924) még egyszer és utoljára megpróbálta érvényesíteni a művészettörténet egyetemi oktatásával kapcsolatos koncepcióját és akaratát.¹ Az 1916-ban nyugdíjazott, de nyugdíjas helyettes egyetemi tanárként tovább működő, és a konfliktusokat korábban sem kerülő professzor lett a művészettörténeti tanszék betöltéséről intézkedő bölcsészkar bizottság előadója. Tanártársai, akik jelölése mellett döntöttek, nem tudhatták – mivel a jövőbe nem láttak –, hogy mindez milyen következményekkel jár majd. Pasteiner ugyanis a helyére pályázók alkalmasságát terjedelmes jelentésben mérlegelve (a folyamodók többsége tanítványa volt) elsősorban *nem* a jövőbe tekintett (amennyiben utódját nem nevezte meg), hanem egy, a művészettörténet egyetemi oktatására vonatkozó, évtizedek gyakorlatát e végpontról megvilágító, de praktikusán halasztó hatályú „elaborátumot” tárt a bölcsészkar döbbségre, bár kollektív lélekjelenlétét rekordidő alatt visszanyerő bizottsága és az (egyre ingerültebb) kultuszminiszter elé.² Biztos, hogy nem így tervezte, de ez lett Pasteiner különös hatályúdal. Ismerete nélkül jó pár mozaikdarab hiányozna a magyar művészettörténet-írás történetéből. De lássuk sorjában az eseményeket!

I. A NYUGDÍJÁZÁS

Pasteiner az 1912-es nyugdíjtörvény értelmében, miután betöltötte a hetvenet, 1916-ban be-

adta nyugdíjkérelmét. Aktív szolgálati idejének meghosszabbítása érdekében 1916. március 14-ei kelezéssel huszonnyolc tanártársa a törvény 35. (kedvezményes) paragrafusára, valamint az egyetem és a „tudomány” érdekeire hivatkozva kérvényt nyújtott be a Bölcsészettudományi Karhoz.³ Az aláírók kiemelték, hogy Pasteiner 1872-es felszólalása vezetett a tanszék megalapításához,⁴ és az egyetemi Művészettörténeti gyűjtemény „konceptiója, kivitele, gyarapítása” is hozzá köthető.⁵ Valamint: „Működésének köszönhető, hogy a múzeumok számára nélkülözhetetlen szakértő erőket képzett. Ma már 11 oly szakértő erő foglal helyet a különböző múzeumoknál és a műemlékek bizottságában, kik képeztetésüket önéki köszönhetik.” Majd az egyre növekvő hallgatói létszámot is örömmel és Pasteiner érdemként említették, de a fő hangsúlyt – és ez, mint látni fogjuk, nem kevésbé ironikus – a *múzeumi* szakemberképzésre helyezték.⁶

Nem értek cél; az 1916. július 13-án kelt dékáni levelet már a nyugdíjas Pasteinernek kézbesítette a posta.⁷ Az irathoz mellékeltek a bölcsészkar június 19-ei rendkívüli ülésének jegyzőkönyvkivonatát is, amely arról biztosította a címzettet, hogy az ülésen „a bölcsészettudományi kar sajnálatát és fájdalmas érzéseit fejezte ki, amiért a minisztertanács megtagadta a hozzájárulását a további szolgálatban való meghagyáshoz”. Ennek értelmében az 1915/1916. tanév végével nyugdíjazták.⁸ Saját, egyetemi hatáskörben azonban úgy döntöttek, hogy nyugalmazott nyilvános rendes tanári minőségben az egyetemi órák megtartásával és a gyűjtemény igazgatásával további intézkedés megbízzák.

II. A PÁLYÁZAT

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1917. június 30-án kelt – 80299/1917. számú – miniszteri rendeletében 1917. augusztus 15-ei határidővel pályázatot hirdetett a művészettörténeti tanszékre. A megadott határidőig hatan nyújtották be pályázatukat: Éber László, Gerevich Tibor, Hekler Antal, Lázár Béla, Meller Simon és (Felvinczi) Takács Zoltán.⁹

A bölcsészettudományi kar az 1916/1917. évi IV. rendes ülésén bizottságot hozott létre a tanszékkel kapcsolatos ügyek intézésére. Az alábbiakban bemutatandó „kálváriát” megjáró bizottságba Goldziher Ignác dékán elnökletével Alexander Bernát, Beöthy Zsolt, Domanovszky Sándor, Kuzsinszky Bálint, Pauler Ákos, Petz Gedeon,¹⁰ Riedl Frigyes nyilvános rendes és Pasteiner Gyula nyugalmazott nyilvános rendes egyetemi tanárokat delegálták. Ők kilencen feleltek a megüresedett – Pasteiner célzatos megfogalmazásában csak „üresedésben levő” – tanszék betöltésével kapcsolatos legfontosabb aktusért: a jelölésért.

Az első bizottsági ülésre 1917. szeptember 20-án került sor. Még nem foglalkoztak érdemben a beérkezett pályázatokkal, de „hosszas eszmecsere után” Pasteinert kérték fel az előadói teendők ellátására, azaz a részletes jelentés megírására, aki a megbízást „készséggel” elfogadta.¹¹

Pasteiner pár nappal korábban, szeptember 17-én jelezte a dékánnak, ő meg a miniszternek, hogy heti öt órában helyettes tanárként megkezdte egyetemi előadásait (*A francia művészet története*).¹² Látásból tehát minden rendben haladt. Pedig az ügy érdemi intézése – legalábbis az a része, amely a bölcsészkar iratokból nyomon követhető – lelassult, illetve tulajdonképpen leállt. Hét eseménytelen hónap elteltével, 1918. április 18-án már államtitkári leirat sürgette a döntést, azzal az egyértelműen kifejezett miniszteri elvárással, hogy a következő, 1918/1919-es tanévet már az új, beiktatott egyetemi tanár kezdje meg.¹³

Némi, a pályázatok felszereltségével kapcsolatos közjáték után,¹⁴ 1918. május 10-én ült össze másodszer a bizottság,¹⁵ és aznap keltezéssel elkészült Pasteiner részletes bírálati jelentése is. Az ülésen felolvasott anyagot a bizottság tudomásul vette, és az előadónak köszönetet szavazott a „gondos és kimerítő elaborátumáért”. Mivel azonban nem voltak kellő számban jelen – elmaradásukat kimentették: Kuzsinszky, Petz, Riedl –, ezúttal sem ejtették meg a jelölést.¹⁶ A Pasteiner-féle jelentés megérdemelte a „kimerítő” jelzőt; tartalmát ugyan nem (erről alább), de hosszát jól jellemzi, hogy a dékán nyomtatékosan kérte az ülésről távol maradtakat, hogy

pótlólag olvassák el a szöveget, „melynek ismételt felolvasása sok időt venne igénybe”.¹⁷

II.1. A „Pasteiner-féle előadói jelentés”¹⁸

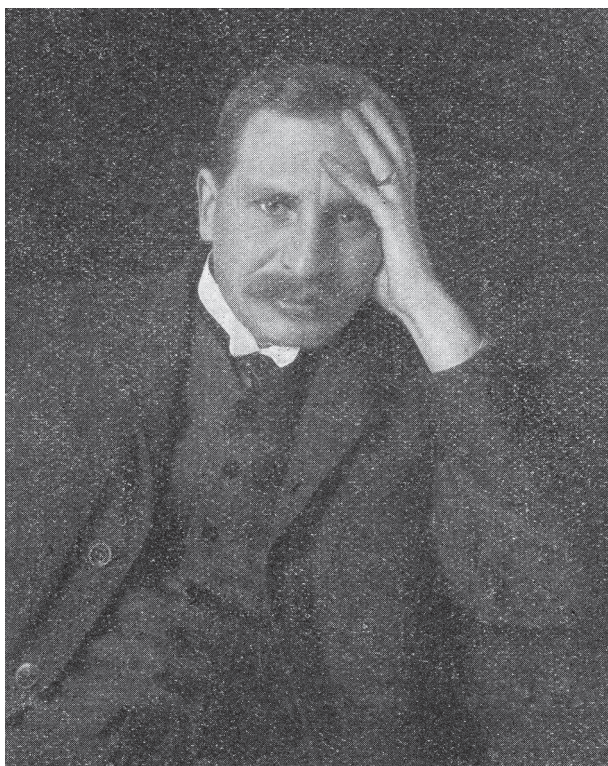
A jelentés elkészítésével főképp azért bízták meg Pasteinert, hogy a pályázókról adott szakszerű jellemzésekkel segítse a jelölőbizottság munkáját. A kézirat azonban azon túl, hogy valóban tartalmaz remek (és gyilkos) mini-portrékat, másról is tájékoztat. A szövegből tisztán kiolvasható, hogy mit jelentett Pasteiner és minden hozzá járó hallgató számára a *művészettörténet mint szigorú tudomány*.

Pasteiner először, és mint látható lesz, különös tekintettel az egyik – talán tudta: a legbefolyásosabb – folyamodó személyére, definiálta, hogy a tudomány jelen állása szerint „az újabb kori művészet története” értendő „művészettörténet” alatt: „Művészettörténet általános megjelölés alatt a tudomány mai állása szerint a nyugat-európai népek művészetének a középkorral kezdődő története értendő, amit szabatosabban »az újabb kori művészet történetének« szokás nevezni.” Majd kijelentette, hogy „[a]z alábbi véleményes jelentés ebből az álláspontból mérlegeli folyamodók tudományos minőségét a művészettörténet egyetemi tanítására”.¹⁹

Pasteiner a jelentésben betűrendben haladt. A sort Éber Lászlóval,²⁰ a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjával, a Műemlékek Országos Bizottsága előadójával kezdte. Éber nemcsak egyik legelső tanítványa, de több mint egy évtizede kollégája is volt: a „Pasteiner-tanszék” első magántanáráként 1905-től adta elő az ókeresztény és középkori művészet történetét. Ahogy Pasteiner Henszlmann halála (és két év várakozás) után, de tulajdonképpen automatikusan foglalhatta el az újra egyesített egyetemi katedrát, úgy logikus lett volna, hogy nyugdíjba vonulásakor rangidős tanítványát, egyben magántanár-kollégáját ajánlja a tanszékre. Nem ez történt. Pedig a magántanárságra minden valószínűség szerint még ő javasolta. A folyamodók pályázataiba Pasteiner itt-ott beleírt. Főleg olyan esetekben, amikor az adatok hiánya („elhallgatása”) mögött tanítványi „hálátlanságot” sejtett. Az ösztöndíjakkal kapcsolatban pl. egykori hallgatói majdnem mindig elmulasztották feljegyezni annak „természetét”, vagyis azt, hogy azokat a tanszék, azaz Pasteiner ajánlásával nyerték el. Gerevichet és Mellert is adatpótlásra kötelezte emiatt.²¹ Utóbbi papírára pedig szálkás betűivel a következőket rózta fel: „Elhallgatja, hogy állami ösztöndíjat élvezett. Elhallgatja annak sajátos ter-

1. Pasteiner Gyula, 1910-es évek. Forster Központ, Tudományos Irattár

2. Éber László, 1914. Forster Központ, Tudományos Irattár

mészetét.”²² Éber életrajzába pedig a magántanári kinevezést említő részhez került a margóra a következő kérdés: „Kinek az ajánlására?”²³

Ébernek mégsem adhatta át a tanszéket. Sőt, talán nem túlzás azt állítani, hogy neki adhatta át a legkevésbé. Mégpedig azért nem, mert alapvető és épp a (magyar) művészettörténet-írás feladatait érintő koncepcionális kérdésekben vallottak szövegesen ellentétes nézeteket.²⁴ Éber a pályázati szövegben is hangsúlyozta, hogy álláspontja szerint a hazai emlékek kutatása a magyar művészettörténet-írás legfontosabb feladata.²⁵ Pasteiner ezt – legalábbis az egyetemi tanszék oktatási feladatainak szempontjából – abszolút másként látta. Ugyanakkor Éberé volt az egyetlen pályázat, amelyről úgy nyilatkozott, hogy „programszerű”: „Folyamodványa programszerű és terjedelmes. Mindenek előtt irodalmi termékeinek igazolásául kijelenti, hogy a művészettörténet magyar művelőjének elsősorban a hazai emlékek tanulmányozása a legfőbb kötelessége. Azonban érezve, hogy e kijelentés általál[ba]n ingadozó alapon áll, és hogy ellentétben van az egyetemi tanszék kifejezett föladatával, siet hozzátenni, hogy tanítói működésében nem ehhez tartotta magát, s így elkerülte az egyoldalúságot.”²⁶ Éber álláspontjának hibás voltát a programjával összefüggő, az egyes magyarországi emlékeket tárgyaló közleményeinek bírálatával kívánta bizonyítani. Pasteiner általában igen kevésre becsülte a leíró,

adatközlő, folyóirat-tanulmányokat. Éber esetében is úgy vélte, hogy írásai témáikban oly „elszigeteltek”, hogy az általános összefüggésekre: a művészet megszakítatlan fejlődéstörténetének bemutatására hivatott művészettörténet-oktatásban szinte használhatatlanok. Pasteiner szerint a folyamodó amúgy is túl sokat és elmélyedés nélkül ír: „Irodalmi termelésével a gondolatok termelése nem is áll arányban.”²⁷ Igen kritikusan szólt Éber magántanári működésének valóban programszerű irodalmi termékéről, a *Művészettörténeti olvasmányokról* (1909) is: „Folyamodványában azt mondja, hogy ilyen tartalmú könyv nincs a külföldi irodalomban. Igaza van. Ott ilyen kiadvány el sem képzelhető.”²⁸

Az ábécé szerint Ébert a másik magántanár, Gerevich Tibor²⁹ (nemzeti múzeumi őr) követte. A magyar művészettörténet-írás történetének részben máig érvényben lévő elbeszélése szerint Pasteinernek őt kellett volna támogatnia. De nem így történt. Gerevich utólag – erre a célra a program- és emlékbeszédek voltak a legalkalmasabbak – sok rá kedvezőtlen fényt vető nyomot eltüntetett, vagy saját érdekeinek megfelelően átértelmezett. Így sikertelen tanszéki pályázatának sem csapott – érthető módon – túl nagy hírverést, és emiatt Pasteinert sem kritizál(hat)ta soha nyilvánosan. Az 1931-ben megtartott akadémiai emlékbeszédben, a *Pasteiner Gyula emlékezetében* kettőjük kapcsolatának problémamentes emlékét hagyta az utókorra.³⁰

Mindenesetre legkésőbb 1918 tavaszán Pasteiner előadói jelentéséből – legalábbis az egyetemi tanár kollégák számára – nyilvánvalóvá vált a valódi helyzet. Azok, akik csak arra emlékeztek, hogy 1911-ben még mély meggyőződéssel támogatta Gerevich magántanári habilitációját,³¹ ezúton megtudhatták, hogy a professzor végképp elhidegült az addig legjobb(nak mondott) tanítványától, és a jelentésből az okok egy részére is fény derült.

Gerevich 1911-től a Művészettörténeti gyűjteményben – már magántanárként – három évig mint kisegítő nyert alkalmazást, azzal a feltétellel (és az összes teendőik alól felmentve), hogy olasz nyelvű tanulmányait magyarul is megjelenteti, és a felmerülő költségeket az így kapott fizetésből fedezi. Gerevich azonban, amint ez a jellemzésébe is bekerült, „vállalt kötelezettségét nem teljesítette”.³²

Ennek ellenére munkásságáról kritikával, de elismeréssel írt Pasteiner. Legtöbbször továbbra is a bolognai festésszel kapcsolatos tanulmányait tartotta. Publikációinak egy tematikailag és módszertanilag is elkülönülő csoportjáról: a Konrad Fiedler és Adolf von Hildebrand nyomán támadt „optico subjectiv” módszert – és közvetve Pasteiner újabb tanítványait és talán magát a professzort is – bíráló megjegyzéseiről azonban igen élesen és a folyamo-

3. Gerevich Tibor, 1930-as évek.
Forster Központ, Tudományos Irattár

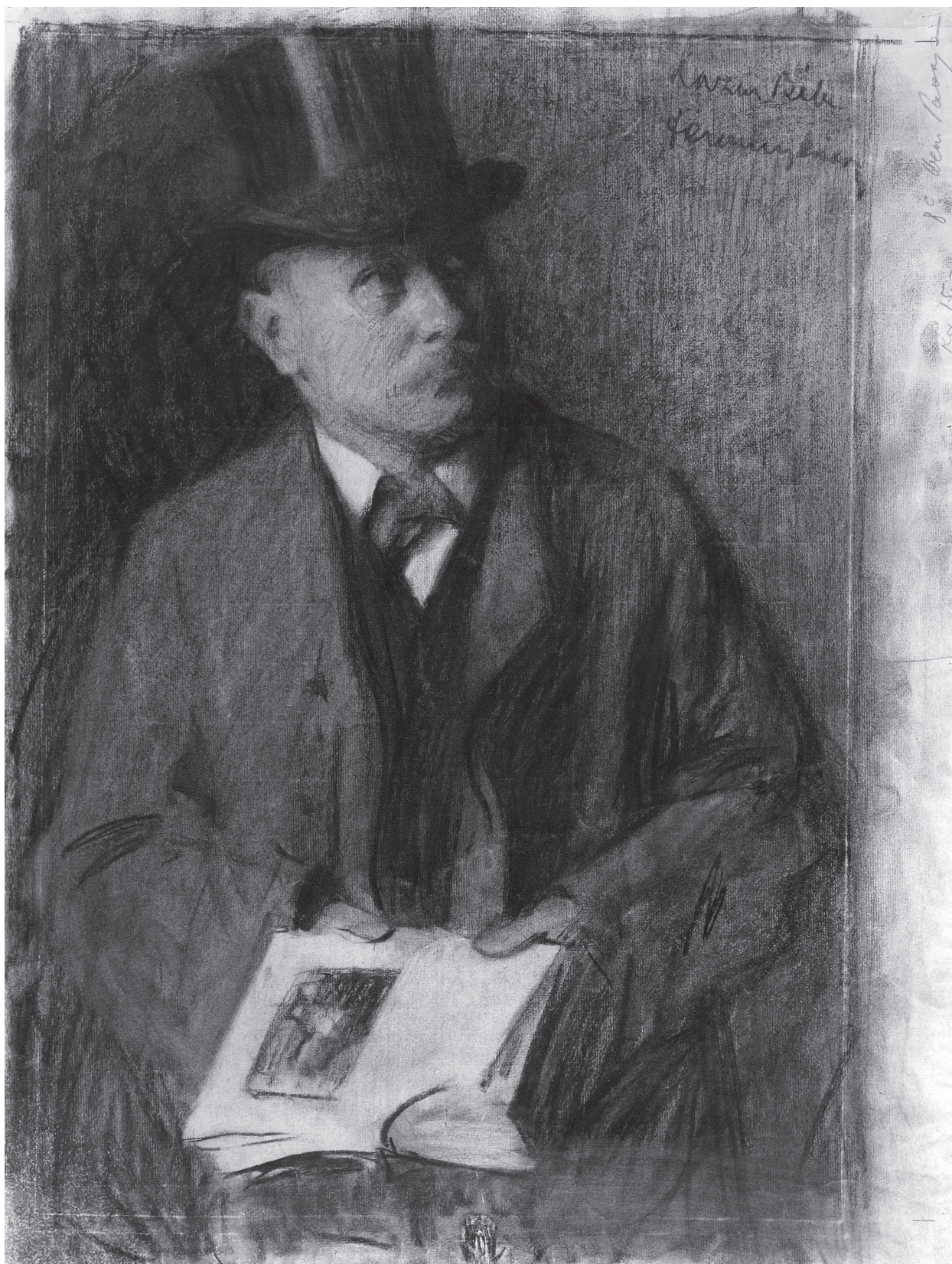
4. Hekler Antal, 1920-as évek.
Forster Központ, Tudományos Irattár

dóba vetett bizalmával láthatóan végleg leszámolva nyilatkozott.³³ Úgy érezte, hogy Gerevich fejlődése rossz irányt vett: „Ismeretei elég bőségesek, de művészettörténeti gondolkodása nem eléggé fegyelmezett, ítélete nem biztos.”³⁴ Gerevich képtári munkáiról, és mint látni fogjuk, általában a múzeumi munka művészettörténeti presztízséről sem volt jobb a véleménye: „A képtárak rendezése és lajstromozása, mint folyamodó maga is beismeri, csak közvetve érdekli a művészettörténeti tudományt, ezért az utóbbi időben e téren kifejtett tevékenységével részletesen foglalkozni nem szükséges, mikor a művészettörténet tanításáról van szó.”³⁵

Hekler Antal³⁶ is egyetemi magántanárként pályázott. 1911-ben kapta meg a kinevezést az archeológiai magántanárságra,³⁷ ugyanakkor, amikor Gerevich a művészettörténetire. 1914-től a Képzőművészeti Főiskolán is tanított: Pasteiner egyik utódaként a szobrászat történetét adta elő.³⁸ Pasteiner ugyan elismeréssel szólt Hekler szakirodalmi munkásságáról, de addigi, kizárólag klasszika archeológusi pályafutása ismeretében botrányosnak tartotta, hogy megpályázta a tanszéket: „[F]olyamodó 1905-től számított tizenhárom év alatt eseményekben gazdag pályát futott meg. Majdnem minden év

egy-egy állomást jelent: kineveztetés, előléptetés, megbízatás, stb. alakjában. Ez idő szerint egyetemünkön magántanár, a Képzőművészeti Főiskolán megbízott tanár, Szépművészeti Múzeumi ór, a konstantinápolyi magyar intézet igazgatója, – esetleg a kisázsiai ásatás vezetője. Midőn a művészettörténeti tanszék elnyerésére jelentkezik, az annyit jelent, hogy gyarapítandó a gazdag zsákmányt, melyet eddig terítékre juttatott, a legnemesebb vadat vette célba. Eddig a kar előtt klasszikai archeológusnak vallotta magát, soha sem foglalkozott, egy sor írás erejéig sem a művészettörténet azon részével, mely az üresedésben levő tanszék körébe tartozik, most eddigi tudományszakát megtagadva ezt a tanszéket próbálja elnyerni. Ez a cselekmény nem egyéb, mint vadászat a tanszékre, a szó legszorosabb értelmében. Nyilvánvaló, hogy az ilyen vállalkozás a kar tanulmányi rendjét megmérgezéssel fenyegeti.”³⁹

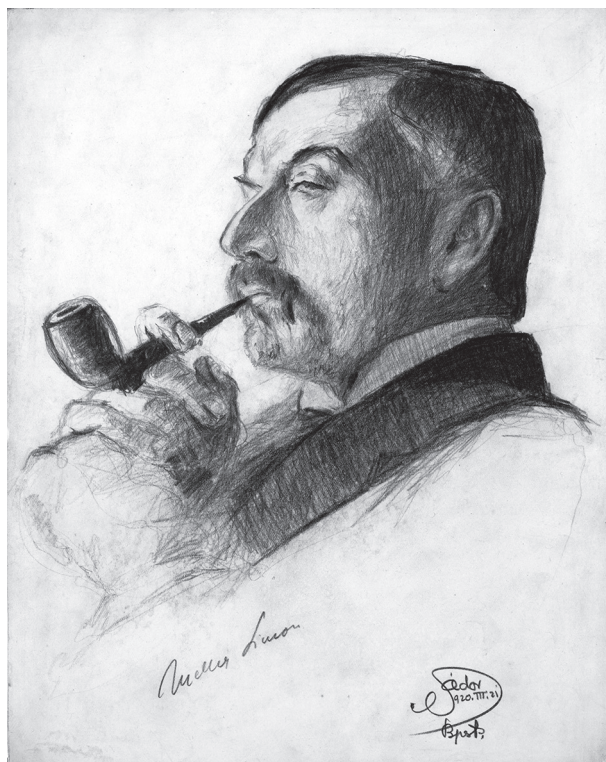
A névsorban következő Lázár Bélát⁴⁰ nem csak Pasteiner, de a bizottság többi tagja sem vette komolyan. Mindannyian, kezdettől fogva, csak öt pályázóval számoltak, Lázárt negligálták; ebben teljes volt a konszenzus. Egyetlen pillanatra sem merült fel, hogy eséllyel pályázhatna a kinevezésre.

5. Ferenczy Károly: Lázár Béla, 1907.
Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály

Szinte hihetetlen, hogy a magántanári folyamodványával kapcsolatos események után Meller Simon⁴¹ (szépművészeti múzeumi igazgató őrt) ismét a folyamodók között találjuk. Mellert e megújított – és a tétet tekintve megemelt: a magántanárság helyett már az egyetemi tanszéket megcélzó – szándékában a mögötte szép számmal felsorakozó támogatók (egyőtől egyig egyetemi tanárok) erősíthették, biztatták. Közös múltjuk rémes epizódjáról a pályázatában Meller jobbnak látta hallgatni, de Pasteiner a jelentésben szóba hozta: „Életrajzában nem említi, hogy 1906-ban a bölcsészeti karhoz benyújtott folyamodvánnyal magántanári képesítését szorgalmazta.” Majd vázlatosan ismertette a személyes vonatkozásokat mellőzve az eseményeket.⁴² Ezúttal csak a drámai elemeket sem nélkülöző magántanári habilitációs folyamat: a „Meller Simon-ügy” főbb állomásainak említésére van mód.⁴³ Meller 1906-ban *A művészettörténet a XV. századtól kezdve a legújabb időkig tárgyából* jelentkezett egyetemi magántanárnak. A bölcsészettudományi kar Pasteinert és Hampel Józsefet jelölte ki a beadvány bírálóinak. Pasteiner 1908 őszére – két és fél év után – elkészült részletes jelentésében határozottan elutasította, Hampel viszont meggyőződéssel támogatta Meller további, szóbeli magántanári kollokviumra bocsátását. Ekkor került harmadik előadóként a képbe Riedl Frigyes. Őt az ellentétes végkövetkeztetésű véleményes jelentések miatt kialakult patthelyzetben delegálta a kar – az 1908. évi II. rendes ülésen – a posztra. Riedl 1910 májusában adta be „érdemleges” és Meller mellett állást foglaló jelentését.⁴⁴ A magántanári eljárás harmadik részére, a szóbeli vizsgára 1910. november 8-án került sor.⁴⁵ A jelölt és Pasteiner, majd Riedl és Pasteiner szóváltásába torkolló kollokvium következményeként 1910. december 21-ei kelettel a dékáni hivatal fejléces papírján Békefi Remig megküldte Mellernek az értesítést „Dr. Meller Simon magántanári colloquiumának megsemmisítése” tárgyában.⁴⁶ Ebben a bölcsészkar III. rendes ülésen hozott határozatra hivatkozva azt közölte a jelölttel, hogy a kari ülés hosszas tanácskozás után „az egész kar előtt tartandó” újabb magántanári kollokviumra utasította. Erre azonban már nem került sor.

Pasteiner 1918-ban Meller működéséről szólva – részben megismételve 1908-as és 1910-es megjegyzéseit – két fő problémát talált: „formaérzékének” hiányát (a *Michelangelo*- és a *Ferenczy*-kötet kapcsán);⁴⁷ illetve azt, hogy amit írt, annak – szerinte – csak csekély köze van a művészettörténethez. A kettő együtt: „Föltűnik, hogy formaérzéke nem bír megmérkőzni Michelangelo kifejezésének nagy erejével. Az eredmény a művész életének elbeszélése, mely a művészetet magát majdnem egészen el-

6. Zádor István: Meller Simon, 1920.
Szépművészeti Múzeum, Grafikai Osztály

ejti.”⁴⁸ Illetve két példa az előadói jelentésből a másodikra: „Ferenczy művészetének mibenlétét nem képes föltárni [...] a könyvnek nincs művészettörténeti értéke”; illetve: „»Az Esterházy képtár története« adatok krónikaszerű összeállítása, érdekelheti a Szépművészeti Múzeumot, meg talán a gyűjtőket, de a művészet történetéhez semmi köze.”⁴⁹ Ez utóbbi megállapításai természetesen a „múzeumi” és a „katedra” művészettörténet – Pasteiner által is szított – ellentétének és a „Pasteiner-féle előadói jelentés” később idézendő zárlatának, illetve a „Pasteiner-féle különvélemény” éles hangú elhatárolódásainak fény(törés)ében értendők.

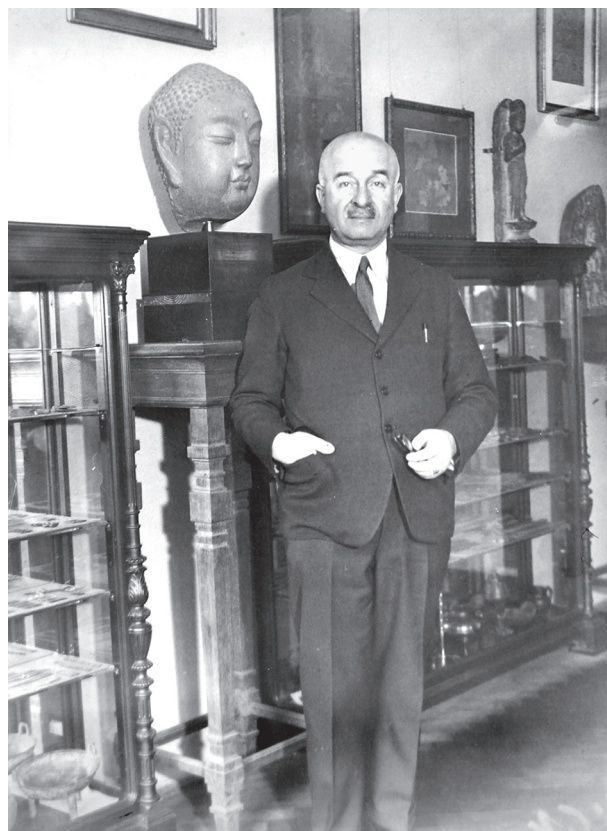
A legbővebben a Szépművészeti Múzeum kisbronzának Leonardo-attribúcióját megalapozó, *Die Reiterdarstellungen Leonardos und die Budapester Bronzestatuetten* című, 1916-os tanulmánnyal foglalkozott.⁵⁰ Érdemes a mellékletben elolvasni a teljes okfejtést, amely ritka példája Pasteiner konkrét műtárgyakhoz kapcsolódó megnyilatkozásainak, és műelemző módszerébe is bepillantást enged. Valószínű, hogy inkább csak a katedrán művelte ezt a műfajt, mert írásban viszonylag kevés jelét adta effajta érdeklődésének.⁵¹ A mű formai és stílusi forrásvidékét Mellerrel szemben egészen másutt, nem Olaszországban kereste: „A Lionardo ábrázolta lovak kivétel nélkül úgynevezett condottiere lovak. Egyenletes alkatú, széles szűgyű olasz fajhoz tarto-

zók. Akár lépnek, akár ágaskodnak, mindig helyet változtató a mozdulatuk. A budapesti lovacskának keskeny, korcs a szügye, erőből duzzadó a fara. Andalúziai faj. Álló helyzetben ágaskodik. Ezt spanyol ágaskodásnak nevezik. Ilyen a Prinz Eugén szobra Bécsben. Ilyenek vannak ugyanott az udvari istállóban. Ilyeneket festett Velázquez.” Ezért a Leonardo-attribúcióra vonatkozó végkövetkeztetést is elutasította: „A dolgozat csattanója merész attribúció, amit bizonyítani nem tud, aminek bizonyítását komolyan meg sem kísérli, mivel az nem is lehetséges.”⁵²

Pasteiner előadói jelentése végén Felvinczi Takács Zoltán⁵³ (szépművészeti múzeumi őr) pályázatát elemezte. Egykori tanítványa pályafordulatáról – Dürertől és Schongauertől a Keletig, illetve a hunokig – némi idegenkedéssel és bizonyos távolságtartással nyilatkozott, de munkásságát alapvetően pozitívan értékelte. Ezt valószínűleg annál is könnyebben tette, mert komolyan sosem számolt vele: olyan, a részletekben túlzottan elmélyedő kutatónak tartotta, akiből hiányzik a nagyvonalú összefoglalás – az „általános jellemzés” – készsége: „Folyamodó noha csak egyes tárgyakra irányítja figyelmét, még azoknak révén is kitekintést nyerhet a területre, ahol a tudomány nagy kibővülése bekövetkezendő. Ezt az alkalmat hasznosítva részt vehet a munkában, föltéve, hogy részletekbe elmerülő hajlama és átfogó műveletre eddig hiányzó képessége ebben nem akadályozza.”⁵⁴

A szövegből az is kiderül, hogy Felvinczi Takács 1914-ben a német és németalföldi festészet történetéből, valamint a kelet-ázsiai festészet történetéből – kettő az egyben – magántanári kinevezésért folyamodott, de habilitációs ügye félbemaradt. „A második cselekvényt tevő két véleményes jelentés egyike, mely a harmadik cselekményre bocsátást javasolja, 1915. május 21-én a dékáni hivatalnak átadott. A másik jelentés azonban a mai napig sem készült el. E három évi halogatás megfosztotta folyamodót attól a nagy előnytől, hogy magántanári minőségben jelentkezzen a mostani pályázaton.”⁵⁵ Tehát nem Pasteiner volt, akit a felemlegetett mulasztás terhelte. (Jóllehet a két művészettörténész-magántanár: Éber és Gerevich jellemzéséből nem az derült ki, hogy a magántanári cím a tanszéki pályázat szempontjából bármilyen előnnyel járt volna. Felvinczi Takács e tekintetben sem maradt le semmiről.)

Pasteiner az előadói jelentés végén általánosítva is összefoglalta a pályázatokból nyert tapasztalatait. A néhány bekezdésben szinte minden megtalálható arról a tudományosméről, amely a 19. század 80-as éveitől a 20. század első másfél évtizedéig nemcsak Pasteiner egyéni, de a budapesti művészettörténeti tanszék kollektív öntudatát is

7. Felvinczi Takács Zoltán, 1930-as évek.
Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum

megalapozta. Világos leírást adott ugyanis arról az álláspontról, amely a zárt egyetemi rendszerben, a „katedra” művészettörténet felsőbbrendűségét hirdette a múzeumi és minden másfajta gyakorlati művészettörténeti praxis fölött. Pasteiner véleménye szerint ugyanis: „Nem alaptalan a vélemény, mely azt vallja, hogy a művészettörténet fölötté áll a muzeális gyakorlatnak. Azonban ha nem is helyezkedünk erre az álláspontra, még sem lehet tagadni, hogy a kettő lényegesen különböző természetű. [...] Az egyik a művészet termékeit egyenként vagy csoportonként leírja, meghatározza, leltározza, konzerválja és tárlatozza, tehát lényegileg adminisztratív jellegű tudomány. A művészettörténet az emberi lélek egyik magasabb rendű kifejezésével foglalkozik, eseteinek mélységeit próbálja föltárni, vizsgálja azoknak egymásutánját, okozati kapcsolatát, kutatja a kialakulás menetét.”⁵⁶ Ennek fényében minősítette összefoglalóan a pályázókat és a mellékelt dolgozatokat is: „a művészettörténet tanszékére a múzeumok köréből egyszerre hat hivatalnok tartja magát hivatottnak és a pályázaton százat meghaladó, nagy többségében muzeális tucat-dolgozattal jelentkezik. [...] kivétel nélkül olyanok, akik valamely múzeumi igazgatói állás betöltésénél még szóba sem kerültek”.⁵⁷ Az előbbi-

ekből következően végkövetkeztetése és határozati javaslati indítványa is csak negatív, illetve a tanszék betöltését illetően halasztó jellegű lehetett. Úgy vélte, hogy „a jelen pályázat eredményéből az egyetem tanulmányi érdekeinek veszélyeztetése nélkül, az üresedésben levő művészettörténeti tanszéket betölteni nem lehet”.⁵⁸

II.2. A bizottsági jelölés

A bizottság az 1918. május 18-án tartott harmadik ülésén tárgyalta érdemben Pasteiner jelentését.⁵⁹ A „negatív végső következtetést”, miszerint nincs alkalmas jelölt a pályázók között, egyhangúlag elutasították. Majd úgy döntöttek, hogy az alapos iratot tájékoztatóképpen a kar elé terjesztik. Pasteiner jelezte, hogy álláspontját mint különvéleményt változtatlanul fenntartja. A jelölést, mivel ezúttal sem voltak kellő számban jelen, megint a következő alkalomra halasztották.

Ezzel azonban még nem végeztek aznapra. Riedl ugyanis azt javasolta, hogy osszák ketté a tanszéket: a) ókori művészettörténeti és b) közép- és újkori művészettörténeti tanszékre. A két egyetemi tanár viszonya, tekintettel a múltra (így pl. az 1910-ben Meller magántanári kollokviumán történetekre) többszörösen terhelt volt, ezért sem könnyű elképzelni Pasteiner reakcióját. Már csak azért sem, mert előadói jelentése legelején (az idézett módon) világosan meghúzta a művészettörténet egyetemi tanmenetének – a Riedl által javasolt b)-tanszéknek megfelelő – kronológiai határait. A bizottsági tagok sem értettek egyet Riedl javaslatával, ezért öt szavazattal egy ellenében leszavazták.⁶⁰ Ennek ellenére Pasteinernek tapasztalnia kellett – ha a folytatásra nézve esetleg még maradtak is illúziói –, hogy előadói jelentése negligálásával az irányítás már az első érdemi fordulóban kicsúszott a kezéből. Valami megváltozott: a művészettörténeti tanszék ügyében már nem ő döntött.

A negyedik bizottsági ülésre 1918. május 25-én került sor, és ezúttal a jelölések is megtörténtek.⁶¹ A bizottsági tagok egyenként nyilatkoztak, és meg is indokolták döntésüket.

Az elsőként felszólaló Beöthy Zsolt kijelentette, hogy véleménye szerint két pályázó emelkedik ki a többiek közül: Meller és Hekler; de „Meller Simon valamennyi közül a legjelesebb”.⁶² Majd kiemelten méltatta a Pasteiner szemében vörös posztónak számító Ferenczy-monográfiát, valamint a részletes jelentésben ugyancsak megtépzott Leonardo-dolgozatot. Utóbbi Beöthy szerint „valóságos stílkritikai mintamű”.⁶³ Beöthy Heklerrel szólva is Pasteinerrel

hadakozott. A legkínosabb az volt – amire a jelentésében Pasteiner igen határozottan fel is hívta a figyelmet –, hogy a művészettörténeti tanszékre pályázó Hekler, bár kétségtelenül kiváló klasszika archeológus volt, korábban nem foglalkozott művészettörténettel. Beöthy ezen kínos és méltatlan retorikával próbált túllépni: szó szerint *preformálta, megelőlegezte* a művészettörténész Heklert: „Hekler, az ő nagy tehetségével, avval a művészi fogékonysággal és képességgel, mellyel az antik világot nézi, fogja tekinteni a középkori és az újkori művészetet is: ott is jelentékeny eredmények várhatók tőle. Előadása is kitűnő.”⁶⁴ Beöthy ezért javasolta az első helyre, „aequo loco”, Meller és Hekler jelölését (ebben az említési sorrendben).⁶⁵

Alexander Bernát csatlakozott Beöthy indítványához. Valószínűleg előre megállapodtak, mert később is együtt léptek fel Meller és/vagy az „aequo loco” jelölés ügyében. Alexander szerint az „öt pályázó közül bármelyiket ki lehetne nevezni anélkül, hogy a tanszék ügyét féltelnünk kellene”.⁶⁶ (Azért öt, mert Lázár Béláról mindannyian jobbnak látták „elfeledkezni”; mintha nem is pályázott volna.) Alexander sem hagyta említés nélkül Pasteiner részletes jelentését. A filozófiaprofesszor jelezte, hogy nem találta méltányosnak Pasteiner mércéjét. Emlékeztette kollégáját – nagyjából egyidősek voltak, Pasteiner 1846-ban, ő 1850-ben született –, hogy nem várhatja el egy kezdő tanártól, hogy ugyanott álljon, „ahol egy pályája végén lévő áll”.⁶⁷ Azt ugyan nem tagadta, hogy a múzeumi és a tanári pálya különböznék, „de tekintetbe veendő, hogy a művészettörténettel foglalkozó nem várhatja be másutt a tanári széket, mint a múzeumban, nem is készülhet egyebütt erre a pályára, mint a múzeumban”.⁶⁸ Ezért „csak az a fontos, hogy a kinevezés után egészen a művészettörténet tudományának éljen”.⁶⁹ Alexander is Mellert és Heklert tartotta a legalkalmasabbnak, de érezte, hogy ő is inkább Mellert támogatja. Ennek ellenére mégis az „aequo loco” jelölés mellett döntött. Ezzel összefüggésben azonban aggodalmait is tagtársai elé tárta. Jelezte, hogy az „egyenlő módon” való jelölés felemás megoldás és kétélű fegyver, mert „a kinevezőre tolja a választást”.⁷⁰ A következő olvasható a jegyzőkönyvben: „De ami az *aequo loco* jelölést illeti, tekintetbe veendő, hogy vannak esetek, amelyekben szinte erkölcsi lehetetlenséggé válik az egyik pályázót a másik mögé helyezni és ezt az esetet ilyennek tekinteni.”⁷¹ Majd a Heklerrel kapcsolatos kételyeit – vagyis, hogy „Hekler úgyszólván kizárólag a classicus művészettel foglalkozott” – is elhessegette: „A másik aggodalmát pedig az oszlatja el, hogy Heklertől, ha kinevezik, elvárhatjuk, hogy bele fogja magát az új tárgykörbe is dolgozni.”⁷²

Petz Gedeon a kettős jelölést elvből elvetette. Az első helyre Heklert, a másodikra Gerevichet javasolta. Petz a jelöltek méltatásához – amint erre Pasteiner nem kevés gúnnal később a különvéleményében fel is hívta a figyelmet – évekkel azelőtt lezajlott magántanári eljárásaik anyagából gyűjtött idézeteket. Heklert dicsérve Hampeltól,⁷³ Gerevichről Pasteinertől és Hampeltól⁷⁴ citált elismerő sorokat. Hekler kutatói módszerességét, amely szerint Meller fölé emeli, külön is kiemelte. Petznek a bizonyítás e részéhez kapóra jöttek Pasteiner megjegyzései Meller Leonardo-dolgozatának állítólagos módszertani hibáiról. „Hekler Antal munkásságát a szigorú tudományos módszer alkalmazása jellemzi” – kezdte Petz határozottan, de a jövő idejű feltételes mód kényszerű használata megtörte a lendületét –, „ezzel a módszerességgel tárgyalhatja az újabb művészet alkotásait éppúgy, mint ahogy eddigi munkáiban az ókori művészet emlékeit tárgyalta, s ha ezt a módszert tanítványával elsajátíttatja, képessé teszi őket a művészettörténet bármely körében való eredményes munkálkodásra.”⁷⁵

Riedl Frigyes Beöthyéket támogatta, mint az eredeti javaslatához elvileg legközelebb állókat.⁷⁶ Elfogadható kompromisszumnak tűnhetett ez a számára, hiszen – igaz, hogy más konstrukcióban – eredetileg ő is Heklert és Mellert akarta a (kettős) tanszékhez juttatni. Természetesen az ókori művészettörténetit Heklernek, a közép- és újkorit Mellernek szánta.

Kuzsinszky Bálint az első helyre Heklert, a másodikra Ébert jelölte. Utóbbinál külön kiemelte, hogy személyében nemcsak a leghosszabb ideje működő művészettörténész magántanárt, de a hazai műemlékek elkötelezett kutatóját is ajánlja.⁷⁷

Domanovszky Sándor Heklert támogatta. Indoklásában – ez sem volt a korábbiaknál kevésbé kínos próbálkozás – Hekler kiváló szervezőképességére hivatkozott: „amilyen szép munkásságot fejtett ki Hekler a konstantinápolyi tudományos intézet körül, az teljes garanciát nyújt arra, hogy hasonló semináriumi működést is fog kifejteni”.⁷⁸

Pauler Ákos is Heklert jelölte.⁷⁹

Pasteiner fenntartotta álláspontját, miszerint egyik jelölt sem alkalmas, ezért tiltakozásképpen nem vett részt sem a jelölésben, sem a szavazásban.⁸⁰

A bizottság Beöthy „aequo loco” indítványát négy szavazattal három ellenében elvetette, majd – ugyancsak 4:3-as szavazataránnyal – Heklert jelölte az első helyre.⁸¹ A Heklert „szólóban” már nem támogató három ellenszavazat Beöthytől, Alexander-től és Riedltől érkezhetett.

A bizottsági többség a második helyre négy bizottsági tag szavazatával Gerevichet jelölte, Meller

kettő, Éber egy voksot kapott.⁸² A harmadik helyre nem jelöltek senkit.⁸³

A fentiekből két dolog tisztán látszik: 1) Pasteiner szava már egyáltalán nem számított, nem volt tényező többé, illetve, hogy 2) a tanszéki pályázat eredménye valószínűleg már a kiírás pillanatában eldőlt.

A Hekler bármi áron történő kinevezéséhez fűződő „magasabb” érdekek miatt⁸⁴ a bizottság kezdetől fogva kényszerpályán mozgott. Ebből a szűk perspektívából akár pozitívrá is magyarázhatók Riedl, illetve Beöthy és Alexander próbálkozásai. Ők menteni próbálták a menthetőt, amikor különböző technikákkal – a tanszék kettéosztása, „aequo loco” jelölés – Mellert is megkísérelték jelöltetni. Ráadásul következetesek maradtak: a bizottsági nyílt szavazáson az egyedüliként jelölt Hekler ellen szavaztak. Úgy tűnik, hogy realitásérzékük megsúgta: Hekler a biztos befutó. Ezért nem akartak – talán nem is akarhattak – többet, mint Mellerrel a kari ülés végszavazására stabil döntetlennel érkezni, de ez sem sikerült.

II.3. A kari döntés

Az ügy a bizottsági munka végeztével 1918. június 18-án a bölcsészettudományi kar V. rendkívüli ülésére elé került.⁸⁵

Az ülés elején Pasteiner újra felolvasta „nagy terjedelmű” jelentését, majd Pauler Ákos ismertette a művészettörténeti tanszék ügyében kiküldött bizottság munkáját és annak eredményét.⁸⁶ Vita alakult ki előbb Pasteiner javaslatáról (miszerint egyelőre ne töltsék be a művészettörténeti tanszéket), majd az „aequo loco” jelöléssel kapcsolatban is. A kettős jelölés mellett Beöthy, Alexander és Hegedüs István érvelt, Petz és Fröhlich Izidor azonban ellene foglalt állást.⁸⁷ Újra felmerült a tanszék kettéosztása, ezúttal Marczali Henrik és Ballagi Aladár részéről.⁸⁸

A felszólalások végeztével elkezdődött a szavazás. Mivel Pasteiner jelentése végső soron halasztó hatályú határozati javaslatot tartalmazott, a kari szabályzat értelmében szavazni kellett róla. A kar nyílt szavazással egyhangúlag elvetette az indítványt.⁸⁹

Ezt követően az elnök elrendelte a titkos szavazást a bizottság által előterjesztett jelöltekről. A negyvenegy leadott szavazatból huszonhárom Heklert támogatta, Gerevich kettő, Meller egy, a Hekler–Meller egyenlő jelölés tizenkét szavazatot kapott, három cédulát üresen adtak be.⁹⁰

Miután a kar leszavazta az „aequo loco” jelölést, kilencen: Beöthy, Alexander és Kuzsinszky bizottsági tagok mellett Hegedüs István, Mahler Ede,

Marczali Henrik, Négyesy László, Schmidt József és Simonyi Zsigmond nyilvános rendes tanárok, a leszavazottal egyező különvéleményt jelentettek be, és „kinyilatkoztatták, hogy az e tanszékre vonatkozó további szavazásban nem vesznek részt”.⁹¹

A második helyre, a leadott harminc szavazatból tizenhét támogatásával, Gerevichet jelölték. Meller öt, Éber három szavazatot kapott, öt lapot üresen adtak be.⁹²

A harmadik helyre jelölő szavazáson huszonkilencből tizenhét szavazólapot üresen adtak le, ezért oda jelölés ezúttal sem történt. Az érvényes szavazatok közül Éber tizet, Felvinczi Takács és Gerevich egyet-egyet kapott.⁹³

Az ülés végén Pasteiner jelezte, akárcsak korábban Beöthyék, hogy tiltakozását különvéleményként felterjeszti a miniszterhez.⁹⁴ A tanszék lassan egy éve húzódó ügye ezen a ponton a „kilencek” kivonulásával, illetve a két különvélemény bejelentésével általános bölcsészkar-i botrányt kavart.

II.3.1. „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”

1918 júniusában Meller támogatói benyújtották a „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye” címen iktatott fogalmazványukat.⁹⁵ A ötoldali szöveg szerzői és aláírói továbbra is Meller Simon, illetve – igaz jóval kisebb elszántsággal, talán csak azért, hogy Kuzsinszkyt megnyerjék – Éber László érdekében léptek fel. A szavazás eredményének felülbírálását kérvényezték. Azt akarták továbbra is elérni, hogy „a kijelölésben ne előzze meg Meller Simont senki, hanem Hekler Antal mellett jelöltessek első helyen”.⁹⁶ Szerintük Meller a Pasteiner-féle jelentés negatív elfogultságai miatt került hátrányba, mivel az előadó álláspontjából – miszerint a művészettörténet múzeumi gyakorlatának és egyetemi oktatásának érdekei összeegyeztethetetlenek – következtek a múzeumi pályázókról adott jellemzései. Beöthyék ellenben úgy látták, hogy „a muzeális gyakorlat kitűnő iskolája a művészettörténet tudományos művelésének”.⁹⁷ Majd újra kiemelten méltatták a Ferenczy-monográfiát és a Leonardo-dolgozatot. Meller érdekében Pasteiner kifogásait érdemben is cáfolni igyekeztek. Érvelésükben a forrás és a nyilatkozó megjelölése nélkül egy igen hízelgő véleményt is idéztek a Leonardo-tanulmányról: „a bécsi egyetem művészettörténet-tanára a dolgozatot a módszeres stílkritika olyan mesteri munkájának mondja, melyet szemináriumában növendékei közt oktatónak és irányadónak jelez”.⁹⁸ Max Dvořák kollegialitását dicsérik e sorok. Alexander Bernát ugyanis, pozíciójukat erősítendő, ajánlásokat kért Meller befolyásos európai kollégáitól. Nem egészen

világos, hogy mikor: a Pasteiner-féle jelentés megismerése után vagy a Hekler favorizáló, számukra kedvezőtlen – és mellékesen Pasteiner álláspontját is negligáló – bizottsági állásfoglalást követően? A levelek mindenesetre egytől egyig Alexander privát címére és júniusban érkeztek. A filozófus 1918. június 25-én adta át a dékánnak – azzal a kéréssel, hogy azokat juttassa a miniszterhez – Wilhelm von Bode, Adolf Goldschmidt és Max Dvořák Mellert meleg hangon méltató leveleit.⁹⁹

Hekler azonban a fentiek ellenére sem hagyta ki a *Különvélemény*ből. Róla szólva ismét kifejezték meggyőződésüket, hogy „ha a klasszikai műemlékeken túl a közép- és újkori művészetre tér át: ezt a tudományágat is munkássága eddigi eredményeihez méltó sikerrel fogja művelni”.¹⁰⁰ Ettől függetlenül azért megfogalmaztak egy álnaiv kérdést is: miért *kell* valakit pályamódosítással művészettörténésszé tenni (nyilvánítani), ha van olyan jelölt, aki *máris* tudja mindazt, ami az álláshoz szükséges: „De mikor mindezt [vagyis Hekler rátermettségét – G. F.] tökéletes elfogulatlansággal elismerjük és valljuk, nem hallgathatjuk el, hogy van a folyamodók közt egy, ki már éppen a betöltendő tanszék sajátos tudománykörében nemcsak nálunk tűnt ki, hanem a magyar tudománynak külföldön is tiszteletet szerzett. Meller Simon ez a folyamodó.”¹⁰¹

Az ötoldalas *Különvélemény* utolsó bekezdése szólt csak a második helyre jelölni javasolt Éber-ről. A Meller rátermettségét Hekler Antal ellenében mindenáron bizonyítani akaró előző négy és fél oldal lendületét komikusan jellemzi, hogy az említett bekezdésben Éber előbb „Antal”-ként szerepelt, és csak az átsatírozott, rontott eredeti fölé nyilazták oda a megfelelő „László”-t.¹⁰² Az ő jelölését azzal a reménnyel támogatták, hogy egyetemi tanárként is a hazai műemlékek tudományos feldolgozását tekintő fő feladatának.¹⁰³

A Beöthy-féle körből, hivatkozással a különvéleményükre, 1918. június 18. körül még egy *Indítvány* is érkezhetett – ha végül elkészült – a bölcsészkar hivatalos grémiuma elé.¹⁰⁴ Tartalma a Riedl-féle javaslat felújítása volt, amelyet Marczali és Ballagi már a kari ülésen is sikertelenül képviseltek. A beadványt Marczali Henrik, a Beöthy-féle különvélemény egyik aláírója jegyezte. A következőket kérte a kar közbenjárásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszteni: „Abból a szempontból indulva ki, hogy Dr. Hekler Antal különben kiváló és elismert munkásságában a modern művészettörténet csak csekély részt foglal el, viszont Dr. Meller Simon ezen a téren folytonos, érdemes és a külföld első szakférfiai által is elismert munkásságot fejtett ki, alulírottak a következő indítvánnyal bátorkodnak a Tekintetes Kar elé járulni: Méltóztassék [...]

a művészettörténeti tanszéket ketté osztani oly módon, hogy külön tanszéket létesítsen a klasszikus kor művészetének előadására a jelen fennálló művészettörténeti tanszék megtartásával.” Nem egészen világos, hogy kiket takart Marczalin kívül az „alulírottak” többes szám, ő ugyanis Beöthyék beadványát is aláírta, pedig az nem volt teljesen azonos tartalmú a fentiekkel. Talán még Ballagit, akivel a kari ülésen is együtt képviselték álláspontjukat. Mindenesetre az ötlet első felvetője, Riedl – ugyancsak ismeretlen körülmények között – az utolsó bizottsági ülést követően, ezt az ügyet tekintve legalábbis, eltűnt a színről, így pl. Beöthyék nyilatkozatát sem írta alá. Mivel a fentiekben idézett szöveg csak egy előzetes piszkozat és nem maga az indítvány, egyelőre az sem dönthető el, hogy egyáltalán eljutott-e az aláírásig és a beadásig.

II.3.2. Pasteiner különvéleménye¹⁰⁵

Pasteiner hatásos felütéssel kezdte 1918. június 18-án kelt, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez címzett különvéleményét: „A művészettörténeti tudomány művelésének három állapota van: a dilettantizmus, a muzeális és az egyetemi tanítás állapota.” Majd hozzátette, hogy a dilettantizmus valódi fenyegetést jelent a művészeti gyűjteményekre és a művészettörténeti tanszékre is. Úgy vélte, hogy a veszélyt növeli, hogy „miként a jegyzőkönyvekből kiderül, a kari bizottság tagjai sincsenek tisztában e tudomány mivoltával és e tudomány egyetemi tanításának követelményeivel”.¹⁰⁶ Ezért az üléseken is érdemi vita helyett csak „meglepő kitalálások és idegenszerű ötletek hangzottak el”.¹⁰⁷

A különvélemény nagy része az első helyen jelölt Hekler személyét és jelölése körülményeit érintette. Pasteiner, mivel a bizottság alkalmatlanságával magyarázta a számára elfogadhatatlan eredményt, sorra vette kollégái indoklásait, hogy érveiket így módon egyenként cáfolja és/vagy tegye nevetségessé.

Beöthyvel kezdte, aki „kitalálta, hogy Hekler Antal a külföldön is ritkaságszámba menő szaktudós, de állítását nem bizonyítja egy szóval sem”. Majd hozzáfűzte: „Végül látnoki érzékkel eltalálja azt is, hogy Hekler művészi fogékonysággal fogja nézni a középkori és újkori művészetet. A tudományos készségről nem beszél, noha ez lenne az egyetemi tanítás legfőbb kelléke. A művészi fogékonyságot előlegzi neki, mintha a művészettörténetet tanítani annyi lenne, mint valami esztétikai darabot elszavalni vagy lejátszani. Aligha fordult valaha elő, hogy valaki egyetemi tanszékre előleg, s még hozzá ilyen előleg alapján jelöltetett volna.”¹⁰⁸

Domanovszky sem járt jobban, róla csak annyit közölt, hogy „[sz]intén nem beszél a tudományos készségről, hanem fölfödözi Hekler nagy szervező tehetségét és abból következtet szemináriumi működésének eredményességére”.¹⁰⁹

A régészeti tanszéket vezető Kuzsinszky esetében jelezte, hogy bár eleinte Éber jelöltetését kívánta, de végül Beöthyékkel szavazott: „Ezen állásfoglalása nyílt ellentétben van saját tanszékének érdekével, amennyiben azt egy magántanártól törekszik megfosztani. Úgy látszik olvasta a félévi tanrendben, hogy Hekler bevezetést hirdet »a művészi szemléletbe«. Megijedhetett ettől a csudától és iparkodik szabadulni a hamis esztétikával békelt archeológustól.”¹¹⁰ Hekler az 1917/1918-as tanév második (aktuális) félévében valóban meghirdetett egy gyakorlatot *Bevezetés a művészi szemléletbe* címmel.¹¹¹

A végére hagyta Riedlt, aki előbb a tanszék kettéosztását javasolta, majd miután kezdeményezése visszhangtalan maradt, „könnyed mozdulattal Beöthy javaslatához csatlakozott és így Heklert előbb az ókori, most meg az újkori művészettörténet tanítására ítélte hivatottnak, – mindkét esetben erős meggyőződéssel”.¹¹²

A fenti körülmények miatt a miniszterhez címzett különvélemény végkövetkeztetése sem tartalmazhatott mást, mint amit Pasteiner a véleményes jelentésben már a kar elé tárt: „Minthogy a művészettörténet nem »primae necessitatis disciplina«, s a tanszék betöltése nem okvetlenül szükséges és nem sürgős: méltóztassék a kari előterjesztés félretételével a kar tanulmányi rendjének jól fölfogott érdekében a tanszék betöltését egyelőre függőben hagyni.”¹¹³ Mindkét különvélemény visszhangtalan maradt.

II.3.3. A felterjesztés

A bölcsészettudományi kar legközelebb az 1918. június 27-én tartott VI. rendkívüli ülésén foglalkozott a művészettörténeti tanszék pályázatával.¹¹⁴ Ezúttal a jelölések minőségéről döntöttek: az első helyen kiemelt Heklert rendes tanári, a második helyre sorolt Gerevichet nyilvános rendkívüli tanári kinevezésre terjesztették fel a miniszterhez. (Alexander Bernát ezúttal is jelezte, jöllehet elszántsága ekkor talán már túl is lépte a komikum határát, hogy amennyiben különvéleményük a miniszter előtt beszámítás alá esik, a nyilvános rendes tanári kinevezésre vonatkozó ajánlást – „aequo loco” – Hekler mellett Mellerre is kiterjesztenék.)¹¹⁵

A kar ezzel az előterjesztéssel a „Pasteiner-tanszék” 1888-tól 1916/1918-ig fennálló, egy nyilvános rendes és egy-két magántanárból álló tanszéki

struktúráját átadta a múltnak. Gerevich nyilvános rendkívüli tanárrá jelölésével *elvileg* megnyílt az út a két világháború közötti művészettörténeti intézetek legendás kettős struktúrája felé. *Gyakorlatilag* azonban Gerevich még évekig magántanár maradt,¹¹⁶ és csak 1924-ben kapta meg a nyilvános rendes tanári kinevezést és a saját tanszéket. Mindenesetre a folyamat ezzel az 1918-as felterjesztéssel vette kezdetét.

III. EPILOGUS: ÁTADÁSOK, ÁTVÉTELEK

Heklert 1918. október 18-án nevezték ki nyilvános rendes tanári minőségben a tanszékre.¹¹⁷ Pasteiner 1918. október 1-jén formálisan is átadta a Művészettörténeti gyűjteményt, amit Hekler október 28–29-

én némi huzavona után át is vett.¹¹⁸ S bár tovább – ebben a dolgozatban – nem követhetem az eseményeket, annyit még a szereplők egyezése miatt érdemes elmondani, hogy a tanszéken nemsokára egy újabb átadás-átvétel is lezajlott: 1919. április 9-én már Hekler volt kénytelen a közoktatásügyi népbiztosság utasítására a gyűjteményt Mellernek, mint utóbb kiderült, csak ideiglenesen átadni.¹¹⁹ Ugyanaz a határozat (és a másnapi dokumentum) intézkedett Hekler elmozdításáról is: a dékánnak címzett leirat „Hekler Antal bölcsészeti tanárnak jelenlegi tanszékén való tanári működését kívánatosnak nem tartván, őt a tanítástól és a tanári működéssel egybekötött egyéb teendők ellátásától további intézkedésig eltiltotta”.¹²⁰ Utódja nemcsak a gyűjtemény igazgatásában, de a katedrán is a tanszékre hosszú hanyattatások után végül megérkező Meller Simon lett.¹²¹

FÜGGELÉK

I. A „Pasteiner-féle előadói jelentés”¹²²

A m.[agyar] kir.[ályi] vallás és közoktatásügyi miniszter 1917. 80299. sz.[ámú] rendeletével pályázatot hirdetett a budapesti Kir.[ályi] magyar tudományegyetem bölcsészeti karán üresedésben levő művészettörténeti tanszék betöltése céljából.

A pályázat 1917. évi augusztus 15-én lejáró határidején belül hat folyamodó jelentkezett. Betűszerinti sorban a következők:

Dr. Éber László, dr. Gerevich Tibor, dr. Hekler Antal, dr. Lázár Béla, dr. Meller Simon, dr. Takács Zoltán.

Művészettörténet általános megjelölés alatt a tudomány mai állása szerint a nyugat-európai népek művészetének a középkorral kezdődő története érthető, amit szabatosabban „az újabb kori művészet történetének” szokás nevezni.

Az alábbi véleményes jelentés ebből az álláspontból mérlegeli folyamodók tudományos minőségét a művészettörténet egyetemi tanítására.

Dr. Éber László született Budapesten, 1871-ben, egyetemünk bölcsészeti karán a művészetek történetéből, az érem- és régiségtanból és a német irodalom történetéből „cum laude” fokozatú doktori oklevelet nyert 1894-ben, katonai kötelezettségének 1894–95-ben tett eleget. Az 1895–96-iki tanévet a művészettörténeti tanszék előterjesztésére adományozott állami ösztöndíjjal a leipzig egyetemen töltötte, majd Párizsban és Olaszországban folytatta tanulmányait. 1897 végén a Nemzeti Múze-

um régiségi osztályába segéddé, utóbb 2-od, majd 1-ső osztályú segédőrré neveztetett ki. 1904-ben a Műemlékek Orsz.[ágos] Bizottságához osztatott be az előadói teendők ellátása céljából. Két év múlva ugyanide előadóvá nevezte[te]tt ki.

Kérvényében megemlíti, hogy 1899-ben középiskolai tanárok részére rendezett művészettörténeti tanfolyamon a szobrászat történetét adta elő. További körülményeit e működésének elhallgatja, írást sem mellékel róla. 1900-tól az Orsz.[ágos] Iparművészeti Iskolában tanítja a művészetek történetét. 1905-ben karunkon az ókeresztény és középkori művészet történetéből magántanári képesítést nyert. Ezen minőségében a maga készítette kimutató szerint az 1907–08. 2-ik, és az 1908–09. 1-ső félév kivételével rendszeresen hirdetett előadásokat. Hallgatóinak számát elmulasztja följegyezni.

Folyamodványa programszerű és terjedelmes. Mindenek előtt irodalmi termékeinek igazolásául kijelenti, hogy a művészettörténet magyar művelőjének elsősorban a hazai emlékek tanulmányozása a legfőbb kötelessége. Azonban érezve, hogy e kijelentés általál[ba]n ingadozó alapon áll, és hogy ellentétben van az egyetemi tanszék kifejezett föladatával, siet hozzátenni, hogy tanítói működésében nem ehhez tartotta magát, s így elkerülte az egyoldalúságot.

Ezen egyeztető kijelentés után irodalmi tevékenységének 43 termékét csatolja. A szokástól eltérve nem szorítkozik azoknak fölsorolására, hanem a folyamodvány szövegébe beillesztett kommentárral kíséri valamennyit. Ekként útmutatást ad a megítélésre.

A nyújtott tájékoztatást fölhasználva könnyen fölismerjük, hogy a dolgozatok három csoportra oszlanak.

Az első kisebb csoportot ismertető és népszerűsítő dolgozatok teszik ki. Számuk nyolc. Köztük vannak terjedelmesebbek is. Kettő önálló kötet. „Donatello”¹²³ az egyik, a másiknak címe „Művészettörténeti olvasmányok”.¹²⁴ Az előbbiben Donatellóval foglalkozva nem mélyed bele annak művészetébe, annak rejtekeit nem kutatja, nem is kísérli meg valami újat mondani, beéri a tudottnak ismétlésével. A „Művészettörténeti olvasmányok” nólai Szent Paulinustól Anselm Feuerbachig, a nólai bazilikától a makartizmusig terjedő másfélezer év művészettörténeti írott kútfőit szemelvényekkel akarja ismertetni. Az összeválogatás nem átgondolt és hézagos. A bemutatott 38 kútfőhöz könnyű volna csak úgy találmomra még ugyanannyit sorakoztatni, éppen olyan fontosakat, mint a fölvetett szemelvények. Hiányzanak a magyar vonatkozású kútfők. Nincs a szemelvények közt egy szerződés sem. Hiányzik az Eitelberger-féle kiadvány¹²⁵ java része, a Gaye-féle Carteggio¹²⁶ teljesen, a Codice Magliabechiano Frey-féle kiadásának¹²⁷ bevezetésében felsorolt sok kútfő, a francia író építészek a XVI–XVII. századból, stb. Ha folyamodó beletekint vala Henri Havard „Dictionnaire de l’ameublement”¹²⁸ című könyvébe könnyen meggyőződik vala, mennyire összeszővődik a francia költészet a francia művészettel és meggyőződik vala, hogy 314 oldalon nem lehet a kitűzött célnak megfelelni. Folyamodványában azt mondja, hogy ilyen tartalmú könyv nincs a külföldi irodalomban. Igaza van. Ott ilyen kiadvány el sem képzelhető. Azonban anélkül, ami e tekintetben a külföldön van, ez a magyar kiadvány nem keletkezhetett volna.

A második és legnagyobb csoportba tartozik a magyarországi emlékeket ismertető 23 dolgozat. Mindannyi folyóirati közlemény; jobbra az Archaeologiai Értesítőben jelentek meg; változatos tárgyúak, a hellenisztikus művészettől Donner Ráfáelig¹²⁹ és Troger Pálig¹³⁰ a művészet minden korát érintik. Általában igen figyelemre méltóak azért, mert megtanítanak arra, hogy az egyes emlékeket tárgyaló ilyen folyóirati kis monográfia helyesen és tanulságosan csak is kellő művészettörténeti ismeret alapján épülhet föl. Példája ennek a „Magyarhoni kora renaissance emlékek a Nemzeti Múzeumban”¹³¹ című dolgozat, mely kész fejezet a művészetek történetéből. Igaz, hogy hozzá az alapot szerző kölcsönvette. Erdeme azonban, hogy azt helyesen tudta fölhasználni. Említésre méltó ilyen dolgozatok még: „XVIII. századi falfestmények Magyarországon”,¹³² – „Néger rabszolga,¹³³ – Aquamanile”¹³⁴ című dolgozatok. Velük ellentétben azok a többnyire leíró ismertetések, melyek

laza kapcsolatban vannak a művészettörténettel, nagyon közel járnak a dilettantizmushoz. Ilyen a „Hunyadiak síremlékei”,¹³⁵ – „Apaffi György síremléke”¹³⁶ című dolgozat.

Végül megtanuljuk belőlük azt is, hogy a legsikerültebbek is többé-kevésbé elszigeteltek és ennél fogva a művészettörténet tanításában alig érvényesülnek, velük művészettörténetet tanítani nemigen lehet.

A harmadik csoportbeli dolgozatok úgyszólván napi szükséglet kielégítésére készültek, csekély értékűknél fogva a jelen alkalomból megemlítésre igényt nem formálhatnak.

Folyamodó elég szapora munkájú, sokat írt, sőt talán többet, amennyi gondolkodása elmélyítése érdekében összeegyeztethető. Irodalmi termelésével a gondolatok termelése nem is áll arányban.

Dr. Gerevich Tibor született Máramarosszigeten 1882-ben, egyetemünk bölcsészeti karán 1904-ben a művészettörténetből, a ker.[eszteny] archeológiából és a francia irodalomtörténetből „summa cum laude” fokozatú doktori oklevelet nyert és minősülten folyamodott, de eredménytelenül a „sub auspiciis regis” avatásért. Életrajzában azt mondja, hogy 1904–1906. években külföldön végzett tanulmányt. Hivatalos fölszólításra utólag csatolt bizonylatból megtudjuk, hogy a művészettörténeti tanszék javaslatára nyert állami ösztöndíjat, melynek segítségével 1904 őszétől 1906 végéig külföldön művészettörténeti tanulmányokat folytatott. 1908-ban a Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett, s pedig előbb a könyvtárban gyakornok volt, 1910-ben a régiségi osztályba helyeztetett át, ahol most őri minőségben működik. 1911-ben a bölcsészeti karon „Az olaszországi művészet XIV–XVII. századi története”¹³⁷ című tárgykörből magántanári képesítést nyert. E minőségben kifejtett működéséről szabályszerű hivatalos kimutatást csatol. Tizenkét félév közül kilenc félévben hirdetett előadást; hallgatóinak száma 17–38 közt váltakozik. Életrajzában nem említi, hogy 1911-től három évig a művészettörténeti gyűjteményben kisegítőként volt alkalmazva, oly föltétellel, hogy az összes teendők alól fölmentetvén, a díjazásból tartozik olasz dolgozatainak magyar nyelvű kiadása körül fölmerülő költségeit födőzni. E vállalt kötelezettséget nem teljesítette. 1914-től, tehát a háború kezdete óta, a katonai szolgálat alól fölmentvén, az esztergomi prímás képtárát rendezi és lajstromozza. – 1917-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól megbízást kapott a pozsonyi egyetemi épületek művészettörténeti tanulmányozására.

Tudományos irodalmi működésének 25 termékét csatolja. Valamennyi időszaki kiadványokban megjelent közlemény.

Doktori értekezése „Az arányosság elméletének és alkalmazásának története a művészetben. 1904.”¹³⁸ A hivatalos bíráló annak idején dicsérőleg nyilatkozott róla.

A mostani alkalommal latba eső dolgozatai tárgyük szerint négy csoportra oszlanak.

Kiváltképpen az első csoportba tartozó három dolgozat vonja magára a figyelmet. A „Rassegna d'Arte” 1906–1910-iki folyamában jelentek meg. Az első „Le relazioni tra la pittura e la miniatura bolognese nel trecento”.¹³⁹ A második „Sull'origine del rinascimento pittorico in Bologna”.¹⁴⁰ A harmadik „Francesco Francia nell'evoluzione della pittura bolognese”.¹⁴¹ A bolognai festészetnek mintegy kétszáz évi történetével foglalkoznak.

Az első a bolognai miniatúr-festészetben keresi az ottani iskola kezdetét és sajátosságait. Döntő bizonyítékú eredményt nem ér el. A második több eddig ismeretlen írott kútfő és festészeti emlék felhasználásával megvilágítja a bolognai XIV. századi tempera festészet állapotát és a XV. századnak kialakulását. A harmadik bemutatja az iskolának Francesco Francia személyéhez fűződő XV. századi eseményeit.

E három összetartozó dolgozatot, jelesül a két utóbbit, az olasz irodalom méltánylólag vette tudomásul, anélkül, hogy eredményét a festészet e korszakának kutatói osztatlanul elismerték volna. A vélemény ma is elágazó. Bizonyos azonban, hogy folyamodó érdemes munkát végzett, midőn az olasz festészettörténet egyik bonyolult és korábban nem is bolygatott eseményét földeíteni megkísérelte. Éppen ezért nem menthető mulasztásnak kell mondani, hogy e dolgozatok nem jelentek meg magyar nyelven is, noha folyamodónak minden szükséges eszköz rendelkezésére bocsátatott.

A fönti elismerés nem illeti meg a tárgyánál fogva az előbbiekhöz tartozó és azok magyar nyelvű megjelenésének elmaradását nem pótló két közleményt, mely a „Művészet” 1909 és 1910-iki folyamában jelent meg. „A bolognai festészet sorsa Francesco Francia után”¹⁴² az egyiknek címe, a másiké „Újabb adalékok a bolognai festészet történetéhez a XVI. században”.¹⁴³ Hozzájuk sorakozik még egy rövidre szabott olasz nyelvű közlemény, mely „Traccie di Michelangelo nella scuola di Francesco Francia” cím alatt a bolognai „L'Archiginnasio” folyóiratban jelent meg.¹⁴⁴ A két előbbi tulajdonképpen bővített átdolgozása az utóbbinak. Valamennyi azon fáradozik, hogy Michelangelo egyik epigonjának Amico Aspertininek festői jelentőségét megállapítva előkészítse a talajt a Carracci család festészetének beállítására.

Mind a három mintegy átmenetül szolgál a dolgozatok második csoportjához, melyeknek tárgya

a barokk művészet. A „Budapesti Szemle” 1910. folyamában jelent meg „A barokk-kutatás mai tudományos állása”¹⁴⁵ című közlemény. Ez bevezetésül öt oldalon egymásra halmozott és minden alkalommal egyenlően elmondható nagy általánosságok előrebocsátásával, befejezésül pedig az Aspertini-Carracci-féle festészet erőszakolt beállításával rosszul leplezi, hogy tulajdonképpen tárgya nem egyéb, mint Alois Riegl „Die Entstehung der Barockkunst in Rom”¹⁴⁶ című könyvének ismertetése. Mellékesen említi mások nevét is, kik szintén részt vettek a barokk művészet kutatásában. A dolgozat e három része kirívó aránytalanságot mutat, egymással annyira laza kapcsolatúak, hogy szinte maguktól szétesnek. Arról szó sem lehet, hogy a mai tudományos állást földeítené. Az azonban kiviláglik belőle, hogy Riegl a barokk művészet egyik leghivatottabb, folyamodó pedig annak legkevésbé megértő kutatója. Ennek jelei már mutatkoznak a három előbbi dolgozatban, de teljes bizonyossággá teszi „A barokk festészet művészi fejlődése” című füzetben foglalt rövid lélegzetű fejtegetés (1913).¹⁴⁷

A dolgozatok harmadik csoportja könyvismertetésekéből áll.

Végül a negyedik csoportba tartoznak a képtárakat rendező és lajstromozó foglalkozásának irodalmi kísérői.

A három utóbbi csoportba foglalt dolgozatok együttvéve és egymással összevetve kedvezőtlen világot vetnek folyamodóra. Ismeretei elég bőségesek, de művészettörténeti gondolkodása nem eléggé fegyelmezett, ítélete nem biztos. Egymást követik az ellentmondások, köznapi kijelentések és elszólások. Főntemlített dolgozatában kifogás nélkül tudomásul veszi Alois Riegl optikai módszerét. Ellenben Malaguzzi Valeri „La corte di Lodovico il Moro” című kötetének ismertetésében hevesen támadja „a dilettáns Fiedler és a szobrász Hildebrand hatása alatt optico subjectiv módszerrel dolgozó művészettörténészeket”.¹⁴⁸ Ugyanezen könyvismertetésben az életrajzokkal, társadalmi, politikai, stb. adatokkal telitömött művészettörténetnek szinte feledésbe merült módszere mellett kardoskodik. A művészettörténeti álláspont félreismerésével a görögöt, római és olaszt mondja a művészettörténet három legnagyobb korszakának. „A krakói Czartoryski-képtár olasz mesterei”¹⁴⁹ című lajstrom bevezetése a közhelyeknek láncolata, olyan tudományos klisé, mely minden lajstrom bevezetéséül szolgálhat.

A képtárak rendezése és lajstromozása, mint folyamodó maga is beismeri, csak közvetve érdekli a művészettörténeti tudományt, ezért az utóbbi időben e téren kifejtett tevékenységével részletesen foglalkozni nem szükséges, mikor a művészettörténet tanításáról van szó.

[Dr.] Hekler Antal született Budapesten, 1882-ben. 1903-ban egyetemünk jog- és államtudományi karán államtudományi oklevelet nyert, 1903–4-ben egy éves önkéntesi kötelezettségének tett eleget. 1906-ban a müncheni egyetemen „summa cum laude” minősítésű bölcsészettudományi oklevelet nyert. Karunk ez oklevelet 1909. nov.[ember] 18-iki ülésén honosította.

1905-ben, egyidejűleg a müncheni egyetemet járta és fogalmazó gyakornok volt a m.[agyar] kir.[ályi] vallás- és közoktatásügyi minisztériumban, 1906-ban ugyanott segédfogalmazóvá lépett elő.

1907-ben a M.[agyar] Nemz.[eti] Múzeum régiségi osztályába segédőrré, utóbb őrré neveztetett ki.

1914-ben az Orsz.[ágos] Magy.[ar] Szépművészeti Múzeumba helyeztetett át szolgálattételre és ugyanott az antik szobrászati osztály vezetésével bízott meg. 1916-ban ugyanide őrré neveztetett ki.

1911-ben karunkon a klasszika archeológiából magántanári képesítést nyert. Ezen minőségében 1912–1917-ig terjedő hat tanév alatt saját maga készítette kimutatás szerint nyolc félévben tartott előadást. Hallgatóinak számát nem említi.

1914-ben a Képzőművészeti Főiskolán a szobrászat történetének előadásával bízott meg.

1916-ban kineveztetett a konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet igazgatójává.

Nem említi, hogy 1915-ben Kisásziában Olba és Meriamlik helyén ásatás szervezését szorgalmazta és hogy annak vezetésére kész volt vállalkozni és ennek érdekében emlékiratot bocsátott közre és azt terjesztette.¹⁵⁰

Mellékelt irodalmi termékei: három kötet és tizenöt kisebb tanulmány. „Römische weibliche Gewandstatuen. 1909.”¹⁵¹ – „Görög és római arcképszobrászat. 1913.”¹⁵² az ókori szobrászat körébe tartoznak. Mind a kettőnek közös sajátja, amit a cím is kifejez, hogy tárgy szerinti fajt kiszakít a művészeti fejlődés egységes egészéből. Monográfiai jellegű, inkább a tárgy uralkodik benne. Az előszóban iparkodik a történeti tárgyalás korlátozottságát enyhíteni, de azt fiatalos hévvel, kevés meggon- doltsággal cselekszi és így történészi hivatottságá- ról nem kedvező bizonytságot tesz.

„A szobrászati stílus problémái” a harmadik munka címe.¹⁵³ Adolf Hildebrand szobrász írt egy művészetelméleti kis füzetet e címen: „Das Problem der Form in der bildenden Kunst”.¹⁵⁴ Folyamodó a „Form” szó helyébe a „stílus” szót teszi, a „bild. Kunst” kitéltet fölcseréli a „szobrászat” szóval és e parafrázis révén újnak látszó, sokat ígérő címmel látja el könyvét.

Az előszóban mondja: „ennek a kis könyvnek Adolf Hildebrand alapvető műve szükségszerűleg irányító előzménye volt”.

A Hildebrand-féle könyv, mely jóval kisebb a folyamodóénál, két részből áll. Az első a látási érzékelés módjait, a közelségi és a távolsági kép- letkezését és arra épített művészeti elméletet tartal- mazza. A második az elméleti eredményt általános érvényű szabályként állítja föl a művészeti alkotás ezerféleségével szemben.

Folyamodó a téves úton járó, második részt kö- veti. Könyve szobrászi műhelyben burjánzó pusztá doktrína és pedagógia; a szobrászat történetének hozzá semmi köze. A görög-római szobrászattól vonja le szabályait, Michelangelót és néhány újabb francia szobrász művét csak elvétve említi, a szobrá- szat több nagy korát egészen figyelmen kívül hagy- ja, noha a cím szerint általál[ba]n a szobrászati stílus problémájának megoldását tartalmazná könyv[e].

Kisebb tanulmányai mind archeológiai tárgyak, csekélyebb jelentőségűek és nem ide tartozók.

Az imént felsorolt életrajzi adatok szerint folya- modó 1905-től számított tizenhárom év alatt ese- ményekben gazdag pályát futott meg. Majdnem minden év egy-egy állomást jelent: kineveztetés, előléptetés, megbízatás, stb. alakjában. Ez idő sze- rint egyetemünkön magántanár, a Képzőművészeti Főiskolán megbízott tanár, Szépművészeti Múze- umi őr, a konstantinápolyi magyar intézet igazga- tója, – esetleg a kisázsiai ásatás vezetője. Midőn a művészettörténeti tanszék elnyerésére jelentkezik, az annyit jelent, hogy gyarapítandó a gazdag zsák- mányt, melyet eddig terítékre juttatott, a legneme- sebb vadat vette célba.

Eddig a kar előtt klasszikai archeológusnak val- lotta magát, soha sem foglalkozott, egy sor írás ere- jéig sem a művészettörténet azon részével, mely az üresedésben levő tanszék körébe tartozik, most ed- digi tudományszakát megtagadva ezt a tanszékot próbálja elnyerni. Ez a cselekmény nem egyéb, mint vadászat a tanszékre, a szó legszorosabb értelmé- ben. Nyilvánvaló, hogy az ilyen vállalkozás a kar tanulmányi rendjét megmérgezéssel fenyegeti.¹⁵⁵

Dr. Lázár Béla született Nagyváradon, 1869-ben. Egyetemünk bölcsészeti karán 1890-ben a magyar és német irodalom történetéből és az esztétikából „rite” minősítésű doktori oklevelet nyert. Közép- iskolai tanári képesítő oklevelét nem mutatja be. A budapesti VII. kerületi főgimnáziumon és a VI. kerületi főreáliskolán állítólag 20 éven át folyta- tott működését nem bizonyítja. 1913-ban betegség miatt nyugdíjba ment. Azóta egyedül művészettör- téneti tanulmány[ai]nak él és igazgatói minőségben az Ernst múzeum ügyeit intézi, ami azt jelenti, hogy különféle művészeti tárgyu kiállításokat rendez.

Irodalmi tevékenységének eredményeként nyolc kötetet és két kisebb dolgozatot mutat be. Nagyob-

bik részük német és francia nyelven írott és meggyőző arról, hogy német és francia nyelvi tudása irodalmi színvonalú.

„Die beiden Wurzeln der Kruzifixdarstellung. 1912”¹⁵⁶ című füzet vonja magára első sorban a figyelmet. Első felének tartalma művészeti elmélet, aminek művelése Németországban, az utóbbi időben nagyon föllendült. A németek és a magyar teoretikus közt azonban nagy a különbség. A német az elméletet saját gondolkodásának teremtményeként hozza elő, a magyar ellenben utánzó, aki kölcsönzött alkotórészekből állítja össze az elméletet. Ekként az absztrakt és konkrét művészeti képzelet kategóriáját állapítja meg.¹⁵⁷

A dolgozat második felében a feszület két gyökerét tárja föl. Bemutat először öt olyan feszületet, melyen Krisztus tárt karral áll a feszület előtt. Ennek az úgynevezett „Orans” görög szobor szolgált – állítólag előképként. Azután bemutat három olyat, amelyen Krisztus a keresztre van feszítve. Az előbbi absztrakt, az utóbbit konkrét feszületnek mondja. Ez lenne egyfelől az elmélet megvilágítása példával, másfelől a két gyökér föltárása. Megfelelkezik arról, hogy az elméletek, melyekből kölcsönöz, kivétel nélkül mindig csakis a művészeti kifejezés módjával, a formával foglalkoznak. Ennek következménye, hogy mikor példát mutat be, a formát, ami az elmélet lényege, egyszerűen elejti és az ábrázolás tárgyát, a fölfeszített emberi alakot, illetőleg annak tartalmát, Krisztust teszi a forma helyébe. Nem vizsgálja, hogy milyen a formája az emberi alaknak, hanem megkülönbözteti annak kétféle helyzetét. Ekként a kereszttel kombinált tártkarú emberi alakot absztrakt művészi képzelet alkotásává avatja.

„Studien zur Kunstgeschichte”¹⁵⁸ című füzetben két dolgozat foglaltatik. Az első „Die Kunst der Brüder Kolozsvári”,¹⁵⁹ méltó társa az előbbinek, sőt azon túltesz. Az elmélet rövid jelzése után áttér a tárgyra. Számos ló és lovas ábrázolást sorol föl, ötvenet képen is bemutat. Szobrot, domború művet, festményt és rajzot. Ha a ló oldalnézetben ábrázoltatik és fejét a lépés irányában tartja, akkor absztrakt, ha a fejét oldalt fordítja, akkor konkrét művészi alkotás. Az utóbbi kategóriába tartozik [a] Kolozsvári testvérek Szent György lovas szobra. Nem lehet tagadni, hogy ez nagyon egyszerű, viszont az is bizonyos, hogy folyamodó dolgozata a művészeti elmélet és a művészettörténet sikerült paródiája.

„Die Maler des Impressionismus.” A budapesti főiskolai tanfolyamon tartott hat előadás az „Aus der Natur und Geisteswelt” című gyűjteményben, 1913.¹⁶⁰ Érdekes ez a dolgozat azért, mert a 4-ik oldalon megmagyarázza, hogy az absztrakt képzelem „kerüli az esetlegest, ellenben érdekli a konstrukció, a lényeges, az állandó és ezt vonalas ábrázolással

adja vissza; a vonal maga is absztrakció”. Tehát most már nem az „Orans” és nem az oldalnézetben ábrázolt ló az absztrakció, hanem [a] vonalas ábrázolás.

„Das Grundgesetz der monumentalen Skulptur”¹⁶¹ című közleményben az „alaptörvényt” Hildebrand „Das Problem der Form” munkájából kölcsönzi.

Még másik két kötetet csatol. Háromnak három nyelven ugyanaz a tárgya: Szinyei Merse Pál a plein air festés előfutárja.¹⁶² Két kötetben francia és magyar nyelven Paál László festő életét vázolja.¹⁶³ Egy kötet címe: „Tizenhárom magyar festő”.¹⁶⁴ Végül a hetedik: „A magyar művészet jövője”.¹⁶⁵ Ezeknek a művészettörténethez és a tudományhoz még kevesebb közük van, mint a megbeszélte dolgozatoknak.

Dr. Meller Simon született Győrött, 1875-ben. Egyetemünk bölcsészeti karán 1898-ban a művészettörténetből, az esztétikából és a régiségtanból „rite” osztályzatú doktori oklevelet nyert. Az 1898–99-iki tanévben a m.[agyar] kir.[ályi] tanárképző intézet gyakorló főgimnáziumában ösztöndíjas gyakorló tanárként működött. 1899-ben középiskolai tanári oklevelet nyert. Életrajzában előadja, hogy az 1900. és 1901. évet Olaszországban és Franciaországban töltötte. Folyamodványának kiegészítésére hivatal útján fölszólíttatván bemutat egy miniszteri rendeletet, melyből kiderül, hogy a tanulmányait a művészettörténeti tanszék előterjesztésére nyert állami ösztöndíj segítségével végezte. 1901-ben az Orsz.[ágos] Képtárban kezdett szolgálni. 1904-ben ugyanide segédőrré, 1915-ben pedig az Orsz.[ágos] Szépművészeti Múzeumba igazgató őrré nevezett ki és megbízott a grafikai, majd a közép- és újkori plasztikai osztály vezetésével. Életrajzában nem említi, hogy 1906-ban a bölcsészeti karhoz benyújtott folyamodvánnyal magántanári képesítését szorgalmazta. A képesítői eljárás második cselekvénye alkalmával a két véleményes jelentés, mely az 1908. évi II-ik rendes ülésére terjesztett a kar elé, nem volt egy értelmű. Így előállt a harmadik vélemény szükségessége. Ennek alapján a szótöbbséggel hozott határozata kollokviumra bocsátotta. Azonban a kollokviumon fölmerült körülmények következtében a kar teljes ülésen tartandó kollokviumot rendelt el. Folyamodó ez elől kitért és visszavonta kérvényét.

Irodalmi munkásságának ismertetésül tíz dolgozatot mellékel. Közülök három önálló kötet, hét pedig folyóirati közlemény.

Első irodalmi terméke a Budapesti Szemle 1901-iki folyamában „A régi Róma építészetről” címen jelent meg.¹⁶⁶ A római építészet fejlődését tárgyalja az addig közismert adatok fölhasználásával. Kifogástalanul mutatja be a hellenisztikus építészetnek

hatását a római építészetre. Azonban az építészetnek tulajdonképpeni római állapotát, annak kiváló alkotásait hézagosan ismerteti, azoknak lényegét, formai sajátosságait nem fogja föl. Vannak ismeretei, de azok biztos ítélet híján nem jól kapcsolódnak. Nem képes világosan bemutatni a fejlődés egymást követő állapotainak jelentőségét. Különösen szembeszökő a formák megértésének fogyatkozása. Ilyenféle művészettörténeti természetű föladat megoldásával azon túl még két ízben próbálkozott. „Régi spanyol festők a Szépművészeti Múzeumban”¹⁶⁷ és „XV. századi fametszetek a Szépművészeti Múzeumban”¹⁶⁸ a Művészet folyóirat 1907 és 1914-iki folyamában jelent meg. Mind a kettő annyira rövid lélegzetű, hogy nem nyújt alkalmat elmélyedni a fejlődés rejtekeibe. Mind a kettő inkább elbeszélő, mint kutató jellegű.

A Művészeti Könyvtár sorozatában, 1903-ban megjelent kötetnek tárgya Michelangelo.¹⁶⁹ Szerző fiatalon vállalkozott a művész népszerű ismertetésére, még nem volt kellő iskolázottsága, hogy a népszerű irat követelményeinek megfeleljen. Föltűnik, hogy formaérzéke nem bír megmérkőzni Michelangelo kifejezésének nagy erejével. Az eredmény a művész életének elbeszélése, mely a művészetet magát majdnem egészen elejti. Kivált kevés mondánivalója van Michelangelo építészetéről, amit mond az is fölszines.

„Ferenczy István élete és művei”¹⁷⁰ című kötet 1905-ben jelent meg abból az alkalomból, hogy az örökösök a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozták a művész levéltárát. Szerző a leveleket időrendben, de kritika nélkül összeállítja és a kíséző szövegben figyelemre méltó írói készséggel beszéli el a művész életének történetét. Mikor a művészi alkotások ismertetésére kerül a sor tétova zavar és ingadozás jelei mutatkoznak, a formákat nem látva találmira beszél. E kitélt használja: „a szobor külseje”. A borostás arc visszaadását érdekes stilizációnak mondja. A klasszicizáló és a romantikus művészet formáit nem bírja megkülönböztetni. Ezek és hasonló fogyatkozások eredménye, hogy Ferenczy művészetének mibenlétét nem képes föltárni. Ennélfogva a könyvnek nincs művészettörténeti értéke.

„Az Esterházy képtár története”¹⁷¹ adatok krónikaszerű összeállítása, érdekelheti a Szépművészeti Múzeumot, meg talán a gyűjtőket, de a művészet történetéhez semmi köze.

„Zur Entstehungsgeschichte des Kranzgesimses am Palazzo Farnese in Rom” a Jahrbuch der k[öni]gl[ich] preuss[ischen] Kunstsammlungen 1909-iki folyamában megjelent rövidebb közlemény,¹⁷² nem a palota párkányának történetét egészíti ki, csupán keletkezésének egy kíséző körülményét világítja meg, kimutatja, hogy a párkányra vonatkozó sokat

vitatott levél, mely Michelangelo leírásában maradt meg valószínűleg Giov[anni] Battista da Sangallo építésztől származik. Filológiai jellegű adalék.

„Die Reiterdarstellungen Leonardos und die Budapester Bronzestatuetten” a Jahrbuch der k[öni]gl[ich] preuss[ischen] Kunstsammlungen 1916-iki folyamában megjelent 35 oldalnyi közlemény számos képpel a szövegben és két tábla a szövegen kívül.¹⁷³ A gazdag fölszerelés fokozott igényű föllépésének kifejezője.

Az 1-ső és a 2-ik fejezet a Sforza-féle emlékszóborral kapcsolatos, nagy számmal fönnmaradt rajzokat és egyéb tanulmányokat tárgyalja. Tekintélyes irodalomban lefektetett kutatások útbaigazítása szerint azokat csoportosítja, osztályozza, meghatározza és leírja. E két fejezetben szerző elismerést érdemlő, nem kifogástalan munkát végzett. Hibája a ló és a lovas mozdulatának aprólékos leírása, a ló így lép, ágaskodva így ugrik, így tartja az elülső, a hátulsó lábát, a lovas tartása ilyen, stb. Mindez fárasztó, fölösleges és céltalan, mert úgyis mindenki ezt látja, ez szokta a néző figyelmét [hiányos mondat – G. F.]. Ellenben a formáról szó sem esik, szerző éppen azt nem látja és nem mutatja meg, amire a nézőnek szüksége van. Legfőljebb általános, semmitmondó kitételekkel utal a formára. Ilyenek: „XV. századi elfogódottság”, – „klasszikai nagyság”. Mindamellett e két fejezet alapján folyamodó a „rite” minősítésnél jobb oklevelet érhetett volna el.

A 3-ik fejezet a két előbbinél nagyobb szabásúnak ígérkezik. Az anghiai csata néven ismert lovas összeütközést ábrázoló festménnyel kapcsolatos rajzokat mutatja be. Ehhez szükségesnek véli Lionardo festészeti kompozíciójának a XVI. száz[ad] elején bekövetkezett átalakulását elemezni. Wölfflin szójárásával ezt klasszikai kompozíciónak nevezi. Azonban a kitétel, sem a Wölfflin könyvéből (Klassische Kunst)¹⁷⁴ kölcsönzött egyéb pogyász nem bizonyul elégségesnek. Szerző annyira tájékozatlanul és fölszínesen elemzi Lionardo művészetének kialakulását, hogy jobb lett volna azt elhagyni. Azt állítja, hogy Rubens lehetőleg leg-hűbben adja vissza a csatakép kartonját. Nincs rá semmi bizonyíték. Nem is lehet, mert a karton elvesztett. Rubens pedig csak a maga nyelvén tudott beszélni. A lovas összeütközés gondolata Lionardóé, a lovak ellenben Rubens lovai. XVII. századi lovak. E fejezet végén fölvonul Lionardo e fajta harmadik műve, a Trivulzio-féle lovas síremlék.

A 4-ik fejezet tárgya a Szépművészeti Múzeumtól 1914-ben a Ferenczy István hagyatékában megvásárolt bronz lovas szobrocska. A dolgozat tulajdonképpen ennek kedvéért készült. Szerző érezvén a fölmerülő nehézséget, már eleve utalt rá, hogy síkábrázolás és a szobor közt nagy a különb-

ség. Ide gondolt akkor is, mikor Rubens rajzának hűségét hangsúlyozta. Most meg azt mondja, hogy a bronz szobrocska vérrokona [a] Rubens-féle rajznak. Erre az ingatag alapra építi azt az állítást, hogy a szobrocska Trivulzio lovas síremlékéhez készült és Lionardo saját keze műve. E szerint Rubens XVII. századi művészete lenne hivatva bizonyosságot tenni Lionardo XVI. századi művészete mellett és a budapesti lovas szobrocska hitelességét igazolni.

A Lionardo ábrázolta lovak kivétel nélkül úgynevezett condottiere lovak. Egyenletes alkatú, széles szűgyű olasz fajhoz tartozók. Akár lépnek, akár ágaskodnak, mindig helyet változtató a mozdulatuk. A budapesti lovackának keskeny, korcs a szűgye, erőttől duzzadó a fara. Andalúziai faj. Álló helyzetben ágaskodik. Ezt spanyol ágaskodásnak nevezik. Ilyen a Prinz Eugén szobra Bécsben. Ilyenek vannak ugyanott az udvari istállóban. Ilyenek festett Velázquez.

A dolgozat csattanója merész attribúció, amit bizonyítani nem tud, aminek bizonyítását komolyan meg sem kísérli, mivel az nem is lehetséges.

[Dr.] Felvinczi Takács Zoltán született Nagyváradon, 1880-ban. Egyetemünk bölcsészeti karán 1904-ben a művészettörténetből, a magyar irodalomtörténetből és a magyar művelődéstörténetből „cum laude” osztályzatú doktori oklevelet nyert. Ugyanezen évben külföldi tanulmány céljából állami ösztöndíjban részesült. Egy félévet a berlini egyetemen töltött, a második félévben beutazta Németország több városát, különösen Düsseldorfban az akkori művészettörténeti kiállításon a Rajna vidékének művészeti múltját tanulmányozta.

Már korábban egy félévet töltött a müncheni egyetemen is. 1905-ben az akkori Országos Képtárnál nyert alkalmazást, 1908-ban ugyanoda segédőrré neveztetett ki, 1913-ban az Orsz.[ágos] Magyar Szépművészeti Múzeum őre címet és jelleget nyerte. 1914-ben a bölcsészeti karhoz magántanári képesítésért folyamodott a németalföldi és német festészet, továbbá a keletázsiai festészet történetéből. A kar ugyanazon év november havi ülésén tárgyalta [a] kérvényt és a szabályzat 8. §-a szerint hozott határozattal a képesítés második cselekményére bocsátotta folyamodót. A második cselekményt tevő két véleményes jelentés egyike, mely a harmadik cselekményre bocsátást javasolja, 1915. május 21-én a dékáni hivatalnak átadatott. A másik jelentés azonban a mai napig sem készült el. E három évi halogatás megfosztotta folyamodót attól a nagy előnytől, hogy magántanári minőségben jelentkezék a mostani pályázaton.

Kérvényéhez 51 darab irodalmi dolgozatot csatolt. Első terméke az 1903-ból való doktori értekezés

„Schongauer szerepe Dürer fejlődésében” sikerrel oldja meg föladatát. Az általánosan elterjedt véleménnyel szemben kimutatja, hogy Dürer fiatalkori fejlődése, noha három évet töltött Wolgemut nürnbergi műhelyében, inkább a colmári Schongauer hatása alatt állott.

Hat évvel később a Művészeti Könyvtár sorozatában megjelent kötetben tárgyalja Dürert.¹⁷⁵ Nem az élete folyását meséli el, a fő súlyt a művészetére fekteti, annak mivoltát iparkodik földeríteni. Föladatát hozzáértéssel, alaposan oldja meg. A köznapri fölfogás szerint nem is népszerű irodalmi munka. Tájékozottság és a kutatót jellemző éleslátás és körültekintés jellemzi a könyvet.

Hozzájuk csatlakoznak a Repertorium für Kunstwissenschaft XXX. köt. 1907. – a Kunstchronik XVII. 1906. XVIII. 1907. XX. 1909. XXI. 1910. XXII. 1911. – Die graphischen Künste 1906. – Mitteilungen der Gesellschaft für Vervielfältigende Kunst 1907. 1909. 1912. – Monatshefte für Kunstwissenschaft 1913. folyóiratokban megjelent 13 kisebb közlemény. Valamennyiük Dürer más és más alkotásának elemzésével világítja meg, mélyíti és kibővíti ismeretünket a német mesterről.

Folyamodó ilyen szinte beláthatatlan irodalmú tárgyhoz, amilyen Dürer művészete, előszeretettel vonzódik, s fáradságtól nem félő becsvágja azt új eredménnyel gyarapítani. Ez a körülmény jellemzően mutatja folyamodó hajlamát a legapróbb részletekbe elmélyedő türelmes, kitartó munkásságra.

Dolgozatainak második csoportjába tartoznak azok, melyeknek tárgya a közép-ázsiai és a szélső keleti népek művészete. A Szépművészeti Múzeum kínai és japáni gyűjteményének rendezése vezette folyamodót ez új tárgy révébe. A Művészet 1915. folyamában „A távol Kelet művészete nálunk”¹⁷⁶ című két közleményben ismertette általánosságban a gyűjteményt. Tanulmányainak további eredményeként 1906-tól kezdve magyar és német nyelvű folyóiratokban sűrűbben jelentek meg kisebb közlemények. Ezek folyamodónak első tájékozódását mutatják az új téren, általános ismertetés keretében mozognak.

A kínai és a japáni művészet folyamodó figyelmét a közép-ázsiai népek, jelesül a hunok művészetére irányították. Az Ujság napilap 1914. ápril[is] 24-iki számában jelent meg a hun művészet környékét keresgélő első közleménye. Ezt több kisebb dolgozat követte. Nemsokára folyamodó állandóan letelepedett az Ostasiatisch Zeitschrift-ba, mint a hun művészet kutatója. Ama folyóiratban megjelent közleményei szűk körben mozognak, egyes tárgyakkal foglalkozó ismertetések, bírálatok, vitatkozások. Valamennyi csak tapogatás a művészet ezen még rejtélyes területén, s sarkaló elemük a nemzeti becsvágó.

Karl Lamprecht leipzig-i intézetéből is kerültek ki ilyen dolgozatok: Werner von Hoerschelmann „Die Entwicklung der chinesischen Ornamentik” 1917.¹⁷⁷ kivált pedig Georg Friedrich Muth „Stilprinzipien der primitiven Tierornamentik bei Chinesen und Germanen” 1911.¹⁷⁸ Csak az a különbség, hogy a német kutatók tágabb körben mozognak. De egyelőre azokat is a nemzeti becsvágy éleszti. Hasonló eset már fordult elő, midőn 130 év előtt a nyugati nemzetek versenyeztek a csúcsíves művészetért, mindegyik nemzeti sajátjának követte, a versengésnek a tudomány gyarapodása lett a gyümölcse, a művészetek története elvi fontosságú fejezettel bővült. A szélső kelet felé irányuló kutatás is már sejteti azt, ami idők múltával nyomában fakadni fog: az ember művészeti tevékenységének a maihoz képest módosuló megértése és ennél fogva a tudomány gyökeres átalakulása.

Folyamodó noha csak egyes tárgyakra irányítja figyelmét, még azoknak révén is kitekintést nyerhet a területre, ahol a tudomány nagy kibővülése bekövetkezendő. Ezt az alkalmat hasznosítva részt vehet a munkában, föltéve, hogy részletekbe elmerülő hajlama és átfogó műveletre eddig hiányzó képessége ebben nem akadályozza.

A pályázat eredményének fönti részletezéséből önként kínálkozik annak fiziognómiája. A folyamodók szokatlanul nagy számával kapcsolatosan szembe szökik, hogy valamennyien a múzeumok teréről valók. A muzeális tudomány művelésében keresték és találták meg hivatásukat. Nem alaptalan a vélemény, mely azt vallja, hogy a művészettörténet fölötté áll a muzeális gyakorlatnak. Azonban ha nem is helyezkedünk erre az álláspontra, még sem lehet tagadni, hogy a kettő lényegesen különböző természetű. Ennek megfelelően különböző az üzemük is. Az egyik a művészet termékeit egyenként vagy csoportonként leírja, meghatározza, leltározza, konzerválja és tárlatozza, tehát lényegileg adminisztratív jellegű tudomány. A művészettörténet az emberi lélek egyik magasabb rendű kifejezésével foglalkozik, eseteinek mélységeit próbálja föltárni, vizsgálja azoknak egymásutánját, okozati kapcsolatát, kutatja a kialakulás menetét.

Németországban már régen fölismerték a két tudomány közti különbséget és a fölismerést a gyakorlatban is érvényre juttatták. Ott úgyszólván még kivételként sem fordul elő, hogy a muzeális tudomány művelője egyetemi tanszékre igényt tartana, viszont valaki az egyetemi tanszéki tevékenységet múzeumi foglalkozással cserélné föl.

Nálunk a közgondolkodás e téren még tájékozatlan. Múzeumok vezetése egészen más foglalkozás teréről jövő hivatalnokra bízatik.¹⁷⁹ Az egyetemi

tanszéket pedig a múzeumok függelékének szokás tekinteni.

Ebben rejlik az oka annak, hogy a művészettörténet tanszéke a múzeumok köréből egyszerre hat hivatalnok tartja magát hivatottnak és a pályázaton százat meghaladó, nagy többségében muzeális tucat-dolgozattal jelentkezik. És a jelentkezők kivétel nélkül olyanok, akik valamely múzeumi igazgatói állás betöltésénél még szóba sem kerültek. Nyilvánvaló, hogy hatékony fölvilágosításra van szükség. A föladat elsősorban a bölcsészeti karra hárul, mivel hogy a tudomány elvének legfőbb képviselője.

A pályázat eredménye bő alkalmat nyújt meggyőződni arról, hogy a múzeumi gyakorlat nem földi az egyetemi tanítás követelményeit. Ebből pedig szinte magától következik, hogy a jelen pályázat eredményéből az egyetem tanulmányi érdekeinek veszélyeztetése nélkül az üresedésben levő művészettörténeti tanszéket betölteni nem lehet.

Mondja ki a T.[ekintetes] Kar, hogy a pályázók egyikét sem tartja hivatottnak és kellően fölkészültnek a művészettörténeti tanszék ellátására és ennél fogva a tanszéket egyelőre nem kívánja betölteni, illetőleg nem tesz javaslatot annak betöltésére.

Budapest, 1918. május 10.

Dr. Pasteiner Gyula
helyettes tanár

II.

A „Pasteiner-féle különvélemény”

Különvélemény a művészettörténeti tanszék tárgyában¹⁸⁰

M.[agyar] Kir.[ályi] Vallás- és Közoktatásügyi
Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A budapesti Kir.[ályi] magyar tud.[omány] egyetem bölcsészeti kara f.[olyó] évi június 18-án tartott ülésén az üresedésben levő művészettörténeti tanszék betöltése tárgyában elfogadott javaslata ellen bátorkodom különvéleményemet röviden megokolva előterjeszteni.

A művészettörténeti tudomány művelésének három állapota van: a dilettantizmus, a muzeális és az egyetemi tanítás állapota. A dilettantizmus különösen az irodalomban tenyészik. Nálunk is elijesztő példái vannak.¹⁸¹ Ez a dilettantizmus közvetlenül fenyegeti a művészeti gyűjteményeket és az egyetemi tanszéket is. Ez nyilvánul abban is, hogy a pályázaton hat folyamodó jelentkezett. Félő a fenyegetés azért is, mert miként a jegyzőkönyvekből

kiderül, a kari bizottság tagjai sincsenek tisztában e tudomány mivoltával és e tudomány egyetemi tanításának követelményeivel.

Előadói jelentésem adatszerű megokolással alapítja meg mindegyik folyamodó tudományos értékét a tanszék szempontjából. A bizottság egyik tagja sem kísérelte meg ítéletemet megingatni. A bizottság ülésén ötféle vélemény is nyilvánult meg a jelölés dolgában, de eszmecsere, vitatkozás nem volt, érvek helyett meglepő kitalálások és idegen-szerű ötletek hangzottak el.

Beöthy Zsolt kitalálta, hogy Hekler Antal a külföldön is ritkaságszámba menő szaktudós, de állítását nem bizonyítja egy szóval sem. Azt állítja továbbá róla, hogy eredeti gondolkodó. Ezt sem bizonyítja, de nem is bizonyíthatja, mert Hekler maga mondja itt szóba jöhető könyvének előszavában, hogy annak gondolatát Hildebrand értekezéséből kölcsönözte. Végül látnoki érzékkel eltalálja azt is, hogy Hekler művészi fogékonysággal fogja nézni a középkori és újkori művészetet. A tudományos készségről nem beszél, noha ez lenne az egyetemi tanítás legfőbb kelléke. A művészi fogékonyságot előlegzi neki, mintha a művészettörténetet tanítani annyi lenne, mint valami esztétikai darabot elszavalni vagy lejátszani. Aligha fordult valaha elő, hogy valaki egyetemi tanszékre előleg, s még hozzá ilyen előleg alapján jelöltetett volna.

Domanovszky Sándor még nagyobb félreértésben szenved. Szintén nem beszél a tudományos készségről, hanem fölfödözi Hekler nagy szervező tehetségét és abból következtet szemináriumi működésének eredményességére.

Petz Gedeon jobbnak híján idéz néhány kitéltet ama jelentésből, mellyel Hampel József 1910-ben ajánlotta Hekler magántanári képesítését az archeológiából. Ennek a hivatkozásnak a mai ügy érdemé-

hez semmi köze. Ott archeológiáról és magántanári képesítésről volt szó. Folyamodók közt több magántanár van, azok képesítésénél is hangzottak el ilyen dicséretetek. És miért nem idéz Petz Gedeon a másik jelentésből?¹⁸²

Kuzsinszky Bálint tulajdonképp Éber László jelöltetését kívánta, de utóbb a Beöthy-féle javaslatra szavazott. Ezen állásfoglalása nyílt ellentétben van saját tanszékének érdekével, amennyiben azt egy magántanártól törekszik megfosztani. Úgy látszik olvasta a félévi tanrendben, hogy Hekler bevezetést hirdet „a művészi szemléletbe”. Megijedhetett ettől a csudától és iparkodik szabadulni a hamis esztétikával békelt archeológustól.

Riedl Frigyes két tanszék fölállítását javasolta: ókori művészetit Hekler, újkort, az ókeresztény művészet befoglalásával, Meller Simon számára. Javaslat nem talált visszhangra és könnyed mozdulattal Beöthy javaslatához csatlakozott és így Heklert előbb az ókori, most meg az újkori művészettörténet tanítására ítélte hivatottnak, – mindkét esetben erős meggyőződéssel.

A véleményeknek ilyenén zavaros sokfélesége és ellentmondása mutatja, hogy a kari bizottság nem állott föladata magaslatán és nem volt a helyzetben, hogy a tanszék betöltésének ügyét helyesen előkészítse.

Minthogy a művészettörténet nem „prima necessitatis disciplina”, s a tanszék betöltése nem okvetlenül szükséges és nem sürgős: méltóztassék a kari előterjesztés félretételével a kar tanulmányi rendjének jól fölfogott érdekében a tanszék betöltését egyelőre függőben hagyni.

Budapest, 1918. június 18.

Dr. Pasteiner Gyula
nyug.[almazott] ny.[ilvános] r.[endes] tanár

JEGYZETEK

1 Tanulmányom a 2009 tavaszán megvédett doktori disszertációm (témavezető: Marosi Ernő) utolsó előtti fejezetének és a hozzá tartozó függeléknek kis mértékben átdolgozott változata. A disszertáció: *Gosztonyi Ferenc: A magyar művészettörténet-írás története (1875–1918). A „Pasteiner-tanszék”*. Doktori (PhD) disszertáció. Kézirat. Budapest 2008. (ELTE Művészettörténeti Intézet Könyvtára.) A továbbiakban: *Gosztonyi* 2008. A disszertáció központi, a Pasteinernél doktorált tanítványokról szóló fejezete: *A Pasteiner-tanítványok*. *Ars Hungarica* XXXVIII. 2012/1. 11–71, a továbbiakban *Gosztonyi* 2012. Jelen tanulmány a 2012-es *Ars Hungarica*-publikáció „folytatása”. Ezúton köszönöm meg Bardoly Istvánnak (Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, Budapest, a továbbiakban Forster Központ, Tudományos Irattár) az illusztrációk összeállításában nyújtott segítségét.

2 A tárgyalat időszakban, a tanszéki pályázat kiírásától a kinevezésig, előbb Jankovich Béla (1913. február 26. – 1917. június 15.), majd Apponyi Albert (1917. június 15. – 1918. május 8.), illetve Zichy János (1918. május 8. – 1918. október 31.) volt a kultuszminiszter.

3 Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem (a továbbiakban ELTE) Egyetemi Levéltár, 1915/1916. 1290. számú irat. (1916. március 14.)

4 A tanszék történetének rövid, koncentrált összefoglalása: *Markója Csilla – Bardoly István szerk.: Zádor Anna* 1. *Enigma* XV. 2008/54. 95, 30. lábjegyzet. Kollégái erre a cikkekre gondolhattak: *P.: Művészeti előhaladásunkról*. *Pesti Napló*, 1871. július. 12. reggeli kiadás.

5 Vö. *Gosztonyi* 2008, 55, 203. jegyzet.

6 ELTE Egyetemi Levéltár, 1915/1916. 1290. számú irat. (1916. március 14.) [2.]: „Budapest a világvárosok so-

rába emelkedik. A muzeális élet mind intenzívebb erővel fejlődik; mi a művészetek történetében képzett egyének szakértelmét napról napra szükségesebbé teszi.”

7 ELTE Egyetemi Levéltár, 1915/1916. 1851. számú irat. (1916. július 13.)

8 Hivatalosan 1916. július 24-ei hatállyal. *Markója Csilla*: „Ellentétek keresztezési pontja vagy magad is”. Zádor Anna kapcsolatai és a magyar művészettörténet-írás a két háború között. *Enigma* XV. 2008/54. 38, 39. jegyzet.

9 A hat pályázatból egyelőre csak négyet ismerek. Mai állapotukban – több szempontból is – erősen hiányosak.

Éber Lászlóé: Nagyméltóságú gróf Apponyi Albert v.[alódi] b.[első] t.[itkos] tanácsos, vallás- és közoktatásügyi magyar ki.[ályi] miniszter úrnak Budapest, pályázati kérvénye dr. Éber László, a Műemlékek Országos Bizottsága előadója, egyetemi magántanárnak (Budapest, I. Kemenes utca 6) a budapesti kir.[ályi] magyar tudomány-egyetem bölcsészettudományi karán megüresedett művészettörténeti tanszékre leendő kinevezése iránt. 43 melléklettel. (1917. augusztus 1.) Az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része: 3. melléklet.

Gerevich Tiboré: Nagyméltóságú Gróf Apponyi Albert, v.[alódi] b.[első] t.[itkos] t.[anácsos], vall.[ás]- és közokt.[atás]-ügyi m.[agyar] ki.[ályi] miniszter Úrhoz Budapesten. Dr. Gerevich Tibor egyetemi magántanár, magy.[ar] nemzeti múzeumi őr kérvénye a b[uda]pesti. kir.[ályi] magy.[ar] tudományegyetem bölcsészettudományi karán megüresedett művészettörténeti tanszék elnyerése iránt. 41 db. melléklet. (1917. augusztus 12.) ELTE Egyetemi Levéltár, 1916/1917. 2012. számú irat, az 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része.

Hekler Antalé: Nagyméltóságú gróf Apponyi Albert v.[alódi] b.[első] t.[itkos] t.[anácsos], m.[agyar] ki.[ályi] vallás- és közoktatásügyi miniszter Úrhoz kérvénye dr. Hekler Antal egyetemi magántanárnak (lakik: II. Erkel u.[tca] 9.) a b[uda]pesti. kir.[ályi] magy.[ar] tudományegyetem bölcsészettudományi karán megüresedett művészettörténeti tanszékre való kinevezés t[árgy]ában. 9 db. melléklet. (1917. augusztus 9.) Az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része.

Meller Simoné: A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m.[agyar] ki.[ályi] Miniszter Urnak Budapesten. Dr. Meller Simon, az O.[rszágos] M.[agyar] Szépművészeti Múzeum igazgatóőre kérvénye a bud.[apesti] magyar kir.[ályi] tudomány-egyetem bölcsészeti karán megüresedett művészettörténeti tanszékre való legkegyelmesebb kinevezés tárgyában. 16 darab melléklet (6 irat, 10 nyomtatvány) jegyzék szerint. (1917. augusztus 10.) Az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része.

10 Petz Gedeon az 1916/1917-es tanév IV. rendes ülésén kiküldött bizottsághoz az 1917/1918-as tanév I. bölcsészkar rendkívüli ülésének határozata alapján csatlakozott.

11 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 182. számú irat. (1917. szeptember 20.)

12 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 144. számú irat. (1917. szeptember 24.) 1.) A francia művészet története. Hetenként 5 óra, 2.) Bevezetés a szobrászat és festészet történetébe. Tanárképző intézeti előadás. Hetenként 2 óra. „E szerint a tanszék egész köre, nemkülönben a gyűjtemény igazgatása teljesen el van látva.”

13 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1651. számú irat. (1918. április 30.) A minisztériumi irat április 18-ai. A dékáni hivatal iktatott másolati példányának fedőlapján: „Határidő: 1918. május 15.” Mint a továbbiakból kiderül, a határidőt nagyjából sem sikerült betartaniuk. Pedig ugyanott kézírással a következő megjegyzés is szerepel: „I.: Másolatban közlendő Pasteiner Gyula nyug. [almazott] nyilv.[ános] r.[endes], helyettes tanár úrral”, és „II.: IV. r.[endes] ülés elé” (1918. május 1.).

14 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1020. számú irat. (Meghívó a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Bölcsészeti Karának 1918. évi februárius hó 22-én, pénteken d. e. fél 10 órakor a bölcsészeti kar vizsgálati termében tartandó bizottsági ülésére. Tárgy: A művészettörténeti tanszék iránt benyújtott pályázati kérvények főszereléseinek hiányai. Budapest, 1918. februárius hó 20-án.) A Meghívóhoz tartozó ugyanazon számú jegyzetből kiderül, hogy „[a]z ülés összehívásától előadó [vagyis Pasteiner – G. F.] önként elállt”. Ehelyett részletes lista készült a folyamodók pályázatainak mielőbb pótlandó hiányairól; csak Felvinczi Takács pályázata volt formailag hibátlan. ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1060. számú irat. Tárgy: Művészettörténeti tanszékre pályázók felhívása kérvényük felszerelésének pótlására. (1918. február 22.)

15 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1690. számú irat. (Meghívó a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Bölcsészeti Karának 1918. évi május hó 10-én, pénteken d. u. 4 ½ órakor a bölcsészeti kar vizsgálati termében tartandó bizottsági ülésére. Tárgy: A művészettörténeti tanszék betöltésének ügye. Budapest, 1918. május hó 7-én.)

16 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1725. számú irat. Jegyzőkönyv. (1918. május 10.)

17 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1723. számú irat.

18 „Pasteiner-féle előadói jelentés”. (1918. május 10.) Az irat az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része: 6. melléklet. A jelentés teljes szövegét, jegyzetekkel, a függelékben közlöm. Az alábbiakban az egyes folyamodóknál feltüntetett oldal-számok az eredeti kéziratra vonatkoznak.

19 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 1. A kronológiai lehatárolás hatásáról az egyetemi oktatásban: *Gosztonyi* 2012, 14.

20 Az Éber Lászlóról szóló rész: A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 1–5. Pasteiner és Éber kapcsolatához: *Gosztonyi* 2012, 15–19.

21 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1060. számú irat. Tárgy: Művészettörténeti tanszékre pályázók felhívása kérvényük felszerelésének pótlására. (1918. február 22.)

22 A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m.[agyar] ki.[ályi] Miniszter Urnak Budapesten. Dr. Meller Simon, az O.[rszágos] M.[agyar] Szépművészeti Múzeum igazgatóőre kérvénye a bud.[apesti] magyar kir.[ályi] tudomány-egyetem bölcsészeti karán megüresedett művészettörténeti tanszékre való legkegyelmesebb kinevezés tárgyában. 16 darab melléklet (6 irat, 10 nyomtatvány) jegyzék szerint. (1917. augusztus 10.) ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918, a 2337-es számú egyesített iratcsomag része. A bejegyzés a Curriculum vitae első oldalán olvasható.

23 Nagyméltóságú gróf Apponyi Albert v.[alódi] b.[első] t.[itkos] tanácsos, vallás- és közoktatásügyi ma-

gyar ki.[ályi] miniszter úrnak Budapest, pályázati kérvénye dr. Éber László, a Műemlékek Országos Bizottsága előadója, egyetemi magántanárnak (Budapest, I. Keme-
nes utca 6) a budapesti kir.[ályi] magyar tudomány-egye-
tem bölcsészettudományi karán megüresedett művé-
szettörténeti tanszékre leendő kinevezése iránt. 43 mel-
léklettel. (1917. augusztus 1.) ELTE Egyetemi Levéltár,
1917/1918, a 2337-es számú egyesített iratcsomag része:
3. melléklet. A miniszterhez címzett folyamodvány más-
odik oldalán.

24 A magyar művészettörténet-írás változó program-
jairól összefoglalóan: *Marosi Ernő*: Utószó. In: Marosi Er-
nő szerk.: A magyar művészettörténet-írás programjai.
Budapest 1999, 322–380.

25 L. 23. j.

26 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 2.

27 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 5.

28 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 4.

29 A Gerevich Tiborról szóló rész: A „Pasteiner-féle
előadói jelentés”, 5–10. Pasteiner és Gerevich kapcsola-
tához: *Gosztonyi* 2012, 21–24, 54–59.

30 Elemzése: *Gosztonyi Ferenc*: Akadémiai emlék-
beszéd mint önarckép. Gerevich Tibor és a „Pasteiner
Gyula emlékezete”. *Ars Hungarica* XXVIII. 2000/2, 273–
282.

31 Erről: *Gosztonyi* 2008, 137–139.

32 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 6.

33 Erről részletesen: *Gosztonyi* 2012, 33–59. Vö. *Gerevich
Tibor*: Pasteiner Gyula emlékezete. (Felolvasatott a M. T.
Akadémiának 1931. évi május hó 18-án tartott összes ülé-
sén.) *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött
tartott emlékbeszédek*. XXI. 17. Budapest 1933, 23.: „Az újabb
mozgalmak közül a müncheni Fiedlertől és Hildebrandtól
felvetett és az amerikai Berensontól stílusfejlődésileg to-
vább fejlesztett optikai irány kapta meg leginkább, s ve-
zette, a tudományos meggyőződéseiben az egyoldalú
túlzásoktól sem visszariadó Pasteinert már-már a személy
nélküli művészettörténet módszerére, amivel azonban
irodalmilag nem, csak előadásaiban kísérletezett.”

34 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 9.

35 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 10.

36 A Hekler Antalról szóló rész: A „Pasteiner-féle elő-
adói jelentés”, 10–13.

37 Hekler Antal magántanári habilitációjának irat-
anyaga: ELTE Egyetemi Levéltár, 1910/1911. 1331. szá-
mú irat: Hekler folyamodványa, életrajzzal, bibliográ-
fiával, előadás-tervezettel. Valamint: ELTE Egyetemi
Levéltár, 1910/1911. 1575. számú, 1910/1911. 1577. szá-
mú iratok. Az 1575-ös az 1911. május 15-ei magántaná-
ri kollokvium anyagát tartalmazza (kérdőzők: Hampel
József, Pasteiner). Az 1911. május 29-én kelt 1577-es irat
felterjesztés a cím elnyerésére. Melléklete az előzmé-
nyekhez tartozik: kivonat az 1911. május 4-ei VI. rendes
ülés jegyzőkönyvéből, amely Heklert az eljárás további
cselekményeire (kollokvium, próbaelőadás) bocsátot-
ta. Lásd még: Dr. Pasteiner Gyula és Dr. Hampel József
ny.[ilvános] r.[endes] tanárok véleményes jelentései Dr.
Hekler Antalnak magántanári képesítéséről „a classica
archaeológiából”. [Kézirat gyanánt.] Budapest 1911.

38 *Gosztonyi Ferenc*: „Van tanszékem az egyetemen...”
Jegyzetek a mintarajztanodai és főiskolai művészettörté-
net-oktatás történetéhez (1875–1917). In: Blaskóné Majkó
Katalin és Szőke Annamária szerk.: A Mintarajztanodától

a Képzőművészeti Főiskoláig. Budapest 2002, 306–310.
A festészet történetét Pasteiner után Lyka Károly tanította.

39 Nem kizárt, hogy Hekler a példát az „álláshalmo-
zásra” egyetemi professzorától, Adolf Furtwänglertől
vette. *Nagy Árpád Miklós*: *Classica Hungarica* (II). A Szép-
művészeti Múzeum Antik Gyűjteményének története a
kezdeteiktől 1929-ig. Holmi XIX. 2007, 624–625.

40 A Lázár Béláról szóló rész: A „Pasteiner-féle elő-
adói jelentés”, 13–16.

41 A Meller Simonról szóló rész: A „Pasteiner-féle elő-
adói jelentés”, 16–21. Pasteiner és Meller egyetemi kap-
csolatához: *Gosztonyi* 2012, 19–21, 36–38.

42 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 16–17.

43 Az események részletes leírása: *Gosztonyi* 2008,
125–139. (Excursus II.: A „Meller Simon-ügy”.)

44 Mindhárom jelentés: Dr. Pasteiner Gyula, Dr.
Hampel József és Dr. Riedl Frigyes ny.[ilvános] r.[endes]
tanárok véleményes jelentései Dr. Meller Simon magán-
tanári képesítése tárgyában. [Kézirat gyanánt.] Budapest
1910.

45 ELTE Egyetemi Levéltár, 1910/1911. 340. számú
iratcsomó. Jegyzőkönyv, mely felvételte a Dr. Meller
Simon magántanári képesítése harmadik cselekvényét
alkotó colloquium megtartására a kar képviselőjében ki-
küldött szakosztály 1910. november 8-án tartott üléséről.
(Gépelv változat: [1–10.])

46 ELTE Egyetemi Levéltár, 1910/1911. 647. számú
irat. (1910. december 21.)

47 *Meller Simon*: Michelangelo. Budapest 1903., illetve
Uő.: *Ferenczy István élete és művei*. Budapest 1905.

48 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 18.

49 Uo.

50 *Simon Meller*: Die Reiterdarstellungen Leonar-
dos und die Budapester Bronzestatuetten. *Jahrbuch der
Königlich Preussischen Kunstsammlungen*, XXXVII.
1916, 213–250.

51 Kivételként vö. pl. *Pasteiner Gyula*: A Báthory-féle
Madonna a Nemzeti Múzeumban. *Archaeologiai Értesít-
ő*, Új Folyam V. 1885, 378–380.

52 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 21.

53 A Felvinczi Takács Zoltánról szóló rész:
A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 21–25. Pasteiner és
Felvinczi Takács kapcsolatához: *Gosztonyi* 2012, 27–28.

54 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 25.

55 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 22.

56 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 25.

57 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 26.

58 A „Pasteiner-féle előadói jelentés”, 27.

59 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 1731. számú
irat. (Meghívó a Budapesti Királyi Magyar Tudomány-
Egyetem Bölcsészeti Karának 1918. évi május hó 18-án,
szombaton d. e. 9 órakor a bölcsészeti kar vizsgálati ter-
mében tartandó bizottsági ülésére. Tárgy: A művészettör-
téneti tanszék betöltésének ügye. Budapest, 1918. május
hó 14-én.) Vö. pl. ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918.
2337-es számú irat. (1918. június 28.) Gépirat. [2.]

60 Ld. pl. Előterjesztés. Tárgy: A művészettörténeti
tanszék betöltése iránti kari felterjesztés. ELTE Egyetemi
Levéltár, 1917/1918. 2337, [3.] Vö. a 114. jegyzetben írot-
takkal.

61 Az ülésen történekről több forrás is tudósít.

1.) ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2356. számú
irat. Jegyzőkönyv a művészettörténeti tanszék betöltésé-

re kiküldött bizottságnak 1918. évi május hó 25-én tartott IV. üléséről. (1918. május 25.)

2.) 1918. május 31-én a bölcsészettudományi kar számára – a végaszavazást előkészítendő – egy, az addig történeteket összefoglaló, a május 25-ei Jegyzőkönyvnél jóval részletesebb Bizottsági jelentés is készült. Külön jelzés nélkül az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része. Bizottsági jelentés a művészettörténeti tanszék betöltése tárgyában. (1918. május 31.) Ez utóbbi kéziratot használok – Bizottsági jelentésként hivatkozva – a történetek bemutatására. Az alábbiakban az oldalszámok erre a kéziraatra vonatkoznak.

62 Bizottsági jelentés, 3. Beöthy feltételezhető szerepéről a Pasteiner–Meller viszony elmérgesedésében: *Gosztonyi* 2008, 126–128.

63 Bizottsági jelentés, 3.

64 Bizottsági jelentés, 4.

65 Uo.

66 Bizottsági jelentés, 5.

67 Uo.

68 Uo.

69 Uo.

70 Uo.

71 Bizottsági jelentés, 6.

72 Uo.

73 Bizottsági jelentés, 7. Vö. Dr. Pasteiner Gyula és Dr. Hampel József ny.[ilvános] r.[endes] tanárok véleményes jelentései Dr. Hekler Antalnak magántanári képesítéséről „a classica archaeológiából”. (37. jegyzetben) i. m. 10, 13, 14. (Hampel).

74 Bizottsági jelentés, 8. Vö. Dr. Pasteiner Gyula és Dr. Hampel József ny.[ilvános] r.[endes] tanárok véleményes jelentései Dr. Gerevich Tibornak, a Magyar Nemzeti Múzeum segédőrének magántanári képesítéséről „az olaszországi művészet története a XIII–XVII. századig” c. tárgykörből. [Kézirat gyanánt.] Budapest 1911, 7. (Pasteiner), 12. (Hampel).

75 Uo. Kiemelés tőlem.

76 Bizottsági jelentés, 9.

77 Uo.

78 Uo.

79 Erről csak a Jegyzőkönyvből tudunk, a Bizottsági jelentésből Paulert kifelejtették. ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2356. számú irat. Jegyzőkönyv a művészettörténeti tanszék betöltésére kiküldött bizottságnak 1918. évi május hó 25-én tartott IV. üléséről. (1918. május 25.) [2.]

80 Erről is csak a Jegyzőkönyvből tudunk. Uo.

81 Bizottsági jelentés, 10.

82 Uo.

83 Uo.

84 Hekler (politikai, minisztériumi) kapcsolatairól: *Markója* i. m. 2008. (8. j.) 37–52. Vö. még, különös tekintettel – a több mint rokon: valódi szövetséges – Klebelsberg Kunó szerepére és pozícióira: *Markója Csilla – Bardoly István* szerk.: Zádor Anna 2. Enigma, XV. 2008/55. 27–28, 27. lábjegyzet. Klebelsberg 1913 és 1917 között a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára, illetve a miniszterelnökség politikai államtitkára volt.

85 Kivonat a budapesti királyi magyar tudományegyetem bölcsészettudományi kara 1918. évi június hó 18. napján V. rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. ELTE

Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része. („2337/1917–18. D. számhoz.”) Gépirat. [1–6.] Az alábbi zárójeles oldalszámok erre a Kivonatként hivatkozott – oldalszámozás nélküli – gépiratra vonatkoznak.

86 Kivonat, [2.]

87 Kivonat, [2–3.]

88 Kivonat, [3.]

89 Kivonat, [4.]

90 Uo.

91 Kivonat, [4–5.]

92 Kivonat, [5.] Közben ketten megint eltűntek, mert a Beöthy-féle kilencek nélkül is harminckét egyetemi tanárnak kellett volna szavaznia.

93 Uo. A szavazatok számából ítélve közben valaki megint elhagyta a termet.

94 Uo.

95 A „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye” (valójában csak: Különvélemény, 1918. június) című irat az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része: 9. melléklet, [1–5.] Valószínűbb, hogy az irat a kari ülés után készült, mivel aláírói között a fentiekben megismert „kilenceket” találjuk, de elgondolkodtató, hogy a szövegben megfogalmazottak szerint „a művészettörténeti tanszék betöltésére vonatkozólag hozott bizottsági kijelölő határozattal szemben” kívánják véleményüket az adódó fórumokon: a kar és akár a miniszter előtt képviselni. Csak annyi biztos tehát, hogy e különvéleményt a bizottsági döntés után írták. Az viszont továbbra is kérdés, hogy a kari ülés előtt vagy után. A különbség csak árnyalatnyi: akár előtte, akár utána fogalmazták, a kari ülésen ezt az álláspontot képviselték. Az alábbiakban a kéziraatra mint „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye” hivatkozom.

96 „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”, [5.]

97 „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”, [2.]

98 „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”, [4–5.]

99 A német nyelvű levelek gépiratmásolatai (Bodée és Dvořáké eredetiben is), illetve Alexander Bernátnak a dékánhoz írt 1918. június 25-ei tájékoztató sorai – külön iktatószám nélkül – ugyancsak az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag részei.

100 „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”, [4.]

101 Uo.

102 „Beöthy Zsolt és társainak különvéleménye”, [5.]

103 Uo.

104 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2319. számú irat. Indítvány. (1918. június 18.)

105 „Pasteiner-féle különvélemény.” Különvélemény a művészettörténeti tanszék tárgyában. (1918. június 18.) ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratcsomag része: 10. melléklet. A különvélemény teljes szövegét a Függelékben közlöm. Az oldalszámok az eredeti kéziraatra vonatkoznak.

106 „Pasteiner-féle különvélemény”, [1.]

107 „Pasteiner-féle különvélemény”, [2.]

108 Uo.

109 „Pasteiner-féle különvélemény”, [3.]

110 Uo.

111 Vö. *Gosztonyi* 2008, 193. (Melléklet I.3.: Pasteiner Gyula és a magántanárok előadásai 1905-től 1919-ig, kiegészítve Hekler Antal előadásaival.)

112 „Pasteiner-féle különvélemény”, [4.]

113 Uo.

114 Az 1918. június 18-ai kari döntést követően készült el a miniszterhez címzett előterjesztés kézirata. Tárgy: A művészettörténeti tanszék betöltése iránti kari felterjesztés. Ez az az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú irat, amelynek mára meglehetősen rossz állapotba került, összehajtott „első” és „hátsó” borítólapjai „közé” gyűjtötték össze az ügyel összefüggésben keletkezett kéz- és gépiratok nagy részét. Erre hivatkoztam eddig 2337-es számú egyesített iratsomagként. (1918. június 22.) A hivatalos rektori felterjesztés – amely nagyrészt nem más, mint a 2337-es kézirat tisztázott gépirata – az 1917/1918. 6897-es számú irat: A nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m.[agyar] kir.[ályi] miniszter úrhoz Budapesten. A budapesti kir.[ályi] m.[agyar] tudományegyetem bölcsészettudományi karának felterjesztése a művészettörténeti tanszék betöltése tárgyában. (1918. június 28.) A gépiratot tehát csak az 1918. június 27-én tartott, VI. rendkívüli ülés után – az ott törtétekkel kiegészítve – véglegesítették. A tanszék betöltésének ügyével kapcsolatos, összefoglaló irat, minden addigi (vázlatos) összefoglalásával: Kivonat az Egyetemi Tanács 1918. évi július hó 30-án tartott VII. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. Tárgy: a művészettörténeti tanszék betöltése. Előadó: Dr. Buday Kálmán orvostudományi dékán. Az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratsomag része. Az addig törtétekkel kapcsolatos „tárgyiratokat” 1918. július 6-án küldték meg Dr. Buday Kálmán „orvostudományi dékán úrnak” – az erről tudósító levél ma ugyancsak az iratsomag része –, hogy a VII. ülés előadójaként a teljes folyamatról referálhasson (az anyag magában foglalja pl. az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 6897. számú irat szövegét is); ezt a Buday-féle felszólalást rögzítette az 1918. július 30-ai ülés imént említett Kivonata.

115 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 6897. számú irat. [4.] (1918. június 28.) Az ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratsomag része.

116 Az egyetemi tanrendek tanúsága szerint Gerevich – továbbra is magántanárként – legközelebb 1921-ben hirdetett órákat, az ezt követő félévekben hol tartott előadást, hol nem. Nyilvános rendes egyetemi tanárként, Hekler mellett, először az 1925/1926. tanév első (őszi) félévének órákinálatában szerepel. Vö. A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanrendje az MDCCCCXXV–MDCCCCXXVI. tanév első felére. Budapest 1925.

117 *Markója* i. m. 2008 (8. j.) 38, 39. jegyzet.

118 ELTE Egyetemi Levéltár, 1918/1919. 485. számú irat. (1918. október 28–29.)

119 ELTE Egyetemi Levéltár, 1918/1919. 1356. számú irat. (1919. április 9.) Vö. Zádor Anna 2. i. m. (84. j.) 50, 12. jegyzet.

120 ELTE Egyetemi Levéltár, 1918/1919. 1356. számú irat. (1919. április 10.) Ugyanez: Az egyetemi ügyek politikai megbízottja, 1919. 183. szám alatt is; az eredeti közoktatásügyi népbiztosi irat száma: 76.215/919.

121 A rövid idő alatt lezajlott események további kutatásokat igényelnek. Az alábbiakban csak néhány fontosabb intézkedést említek. A közoktatásügyi népbiztosság 1919. április 7-én intézkedett az oktatástól eltiltott egyetemi tanárok óráinak helyettesítéséről. Meller Simon meghirdetett órái: „A XIV. és XV. század művészete. Heti 3 óra. Múzeumi gyakorlatok. Heti 2 óra. A Szépművészeti

Múzeumban. Szeminárium: Leonardo. Heti 1 óra.” Órákat hirdetett még – részben „egyes előadások pótlására és a tanárképzésre” – Antal Frigyes („A modern festészet kialakulása. Heti 2 óra. Népművészet. Heti 1 óra. Szeminárium: Cézanne. Heti 1 óra.”) és Wilde János is („A grafika története. Heti 2 óra. A XVI. és XVII. század. [Az] olasz művészet formaproblémái. Heti 1 óra. Szeminárium: Rembrandt. Heti 1 óra.”). Az előadások az „újjaszervezett bölcsészkaron” a hírek szerint már másnap, április 8-án megkezdődtek. Mellert a művészettörténeti tanszékre hivatalosan május 17-én nevezték ki. Az adatok forrása: A Budapesti Tudományegyetem a Tanácsköztársaság idején. Adatgyűjtemény. Összeállította a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának Tájékoztató-Bibliográfiai Szolgálat. Budapest 1959, 17, 18, 21, 42. A bölcsészkar tanrendek a kinyomtatásuk időpontjának állapotát rögzítették, az eseményeket nem, illetve csak részben tudták követni: az 1918/1919. tanév második (tavaszi) félévére, a tanrend szerint a nyilvános rendes egyetemi tanár Hekler és magántanárként Éber hirdettek órákat. Az 1919/1920. tanév 1920-ban megjelentetett tanrendje, szokatlan módon, a két félév órákinálatát egyben közölte. Itt már csak Hekler (újra) nyilvános rendes egyetemi tanár órái szerepelnek. A két magántanár: Éber és Gerevich neve az „előadást nem hirdettek” felsorolásban olvasható. Vö. A Budapesti Magyar Tudományegyetem Tanrendje az MDCCCCXVIII–MDCCCCXIX. tanév második felére. Budapest 1919, illetve a „királyi” jelző visszaemelésével: A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanrendje az MDCCCCXIX–MDCCCCXX. tanév első és második felére. Budapest 1920.

122 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratsomag, 6. melléklet. [1–27.] A szöveget modernizált helyesírással közlöm (pl. művészet történet – művészettörténet, aesthetika – esztétika, stb.), kivéve a tulajdonneveket.

123 *Éber László*: Donatello. Budapest 1903.

124 *Éber László*: Művészettörténeti olvasmányok. Budapest 1909.

125 *Quellenschriften für Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Neuzeit*. Begründet von Rudolf Eitelberger von Edelberg. Fortgesetzt von Albert Ilg. I–XVIII. kötet, Wien 1871–1908.

126 *Giovanni Gaye*: Carteggio inedito d’artisti dei secoli XIV, XV, XVI. I–III. kötet. Firenze 1839–1840.

127 *Carl Frey*: Il Codice Magliabechiano. Berlin 1892.

128 *Henry Havard*: Dictionnaire de l’ameublement et de la décoration depuis le XIIIe siècle jusqu’à nos jours. I–IV. kötet. Paris 1890.

129 *Éber László*: Donner pozsonyi műhelyéből. In: Magyarország műemlékei III. Budapest 1913, 185–192.

130 *Éber László*: Troger Pál magyarországi művei. Művészet XII. 1913, 381–390.

131 *Éber László*: Magyarhoni kora renaissance emlékek a Nemzeti Múzeumban. Archaeologiai Értesítő, Új Folyam XVIII. 1898, 196–214.

132 *Éber László*: XVIII. századbeli falfestmények Magyarországon. Archaeologiai Értesítő XXX. 1910, 193–203.

133 *Éber László*: Néger rabszolga bronzszoborcskája az aquincumi múzeumban. Budapest Régiségei VI. 1899, 1–17.

134 *Éber László*: Aquamanile a Fővárosi Múzeumban. Budapest Régiségei VII. 1900, 87–97.

135 Éber László: A Hunyadiak síremlékei. Archaeologiai Értesítő, Új Folyam XXIV. 1904, 332–340.

136 Éber László: Apaffy György síremléke. Archaeologiai Értesítő Új Folyam, XXII. 1902, 97–113.

137 Valójában: XIII–XVII. század.

138 Gerevich Tibor: Az arányosság elméletének és alkalmazásának története a művészetben. Budapest 1904.

139 Valójában: Tiberio Gerevich: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel Trecento. Rassegna d'Arte IX. 1909, 196–199, X. 1910, 29–31, 46–48.

140 Tiberio Gerevich: Sull'origine del Rinascimento pittorico in Bologna. Rassegna d'Arte VI. 1906, 161–167, 177–180, VII. 1907, 177–184.

141 Tiberio Gerevich: Francesco Francia nell'evoluzione della pittura bolognese. Rassegna d'Arte, VIII. 1908, 121–123, 139–142.

142 Gerevich Tibor: A bolognai festészet sorsa Francesco Francia után. Művészet VIII. 1909, 226–247.

143 Gerevich Tibor: Újabb adalékok a bolognai festészet történetéhez a XVI. században. Művészet X. 1911, 298–309.

144 Tiberio Gerevich: Traccie di Michelangelo nella scuola di Francesco Francia. Bologna, 1908. (Különlenyomat: L'Archiginnasio, III. 1908.)

145 Gerevich Tibor: A barokk-kutatás mai tudományos állása, Budapesti Szemle 1910. 143. kötet, 44–59.

146 Alois Riegl: Die Entstehung der Barockkunst in Rom. Wien, 1908.

147 Gerevich Tibor: A barokk festészet művészi fejlődése. Budapest 1913.

148 Gerevich Tibor: Francesco Malaguzzi Valeri: La corte di Lodovico il Moro, La vita privata e l'arte a Milano nella seconda metà del Quattrocento. Milano. Ed. Hoepli. Vol I. La vita privata. (1000 illustrazioni, 40 tavole.) 1913. – Vol. II. Bramante e Leonardo da Vinci. (700 illustrazioni, 20 tavole.) 1915. Archaeologiai Értesítő XXXV. 1915, 181–192. (Recenzió. Különlenyomat.)

149 Gerevich Tibor: A krakói Czartoryski-Képtár olasz mesterei. Budapest 1918.

150 Hekler Antal: Emlékirat a Kisázsiában tervezett magyar tudományos ásatások szervezése tárgyában. Budapest 1915.

151 Anton Hekler: Römische weibliche Gewandstatuen. In: Münchener archäologische Studien dem Andenken Adolf Furtwänglers gewidmet. München 1909, 109–248.

152 Hekler Antal: Görög és római arcképszobrászat. Budapest 1913.

153 Hekler Antal: A szobrászati stílus problémái. Budapest 1915.

154 Magyar kiadása: Adolf Hildebrand: A forma problémája a képzőművészetben. Wilde János fordítása. Budapest 1910.

155 A Szépművészeti Múzeum Könyvtárában, az Elek Artúr hagyatékban fennmaradt Pasteiner néhány kézírata is. (Az, hogy ezek a dokumentumok hogy kerültek Elekhez, egyelőre rejtély.) A kéziratokra Nagyajtai Andor hívta fel a figyelmet, amit ezúton is nagyon köszönök. A kéziratok között megtalálhatók a „Pasteiner-féle előadói jelentés” és a „Pasteiner-féle különvélemény” előzetes fogalmazványai is, olyan részletekkel, illetve szövegvariánsokkal, amelyek az ELTE Egyetemi Levéltárába került végleges tisztázatból kimaradtak. A Szépművészeti Múzeum Könyvtárába került kéziratokra a továbbiakban

Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Adattár megjelöléssel hivatkozom. Az előzetes verzióban Pasteiner még élesebben fogalmazott:

„Ezt a cselekményt tanszék vadászatnál egyébként minősíteni nem lehet. Nyilvánvaló, hogy itt a tudomány érdeke egészen mellékes, a fő és egyedüli cél a tanszék.” (Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Adattár.)

156 Béla Lázár: Die beiden Wurzeln der Kruzifixdarstellung. Strassburg 1912. (Zur Kunstgeschichte des Auslandes, Heft 98.)

157 A végleges verzióból kimaradt egy a Lázár-féle elméleti próbálkozások megítélése és a hazai Worringer-, illetve Riegl-recepció szempontjából is izgalmas fejtegetés: „Az absztrakt és konkrét művészeti képzelet kategóriáját állapítja meg. Egyezik azzal, amit Worringer hasonló könyvének címével használ: »Abstraktion und Einfühlung«. Csak az különbség, hogy a magyar szerző mindkét kategóriája az imitativ művészet alapján áll. Ellenben a német szerző Alois Riegl nyomán tiszta geometriai absztrakciót, a tértől megszabadított egyes formát, abszolút formát emleget. A tulajdon gondolat hiányában szűkölködők szokása szerint, szerzőnk is mások (Wickhoff, Dvořák) gondolatával kezdi a munkát, de minthogy annak ellene kell mondani, említi azt az állapotot, melyben a művészet nem törekszik a valóság utánzására, más szóval, mikor nem antropomorf. Azonban ezt a gondolatot azonnal elejti, valószínűleg azért, mert észrevette, hogy a keresett két gyökérnek ez nem válnék javára. További különbség, hogy noha a művészeti elmélet célja a történetet szolgálni, az elméleti és történeti kutatás nem szokott együtt járni. Ritka eset az olyan, mint Alois Riegl »Die Spätromische Kunstindustrie« című könyve, mely az ókori művészeti események folyamatát művészeti elmélet programjának keretében foglalja össze. Azonban az elmélet akár külön van, akár a történetbe kapcsolódik, kivétel nélkül mindig csakis a művészeti kifejezés eszközével, a formával foglalkozik. A magyar szerző ellenkezően cselekszik. Dolgozata második felében a feszület két gyökerét akarja föltárni.” (Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Adattár.)

158 Béla Lázár: Studien zur Kunstgeschichte. Wien 1917.

159 Béla Lázár: Die Kunst der Brüder Kolozsvári. In: Studien zur Kunstgeschichte. Wien 1917, 1–50.

160 Béla Lázár: Die Maler des Impressionismus. Leipzig und Berlin 1913.

161 Béla Lázár: Das Grundgesetz der monumentalen Skulptur. Stuttgart 1915. (Különlenyomat.)

162 Béla Lázár: Paul Merse von Szinyei. Ein Vorläufer der Pleinairmalerei. Berlin, 1911; Lázár Béla: Szinyei Merse Pál a pleinair festés előfutára. Budapest 1913.

163 Lázár Béla: Paál László. Budapest 1903; Béla Lázár: Ladislav de Paal. Paris 1904.

164 Lázár Béla: Tizenhárom magyar festő. Budapest é. n. [1912?]

165 Lázár Béla: A magyar művészet jövője. Budapest 1916.

166 Meller Simon: A régi Róma építészetéről. Budapesti Szemle 1901. 106. kötet, 23–39.

167 Meller Simon: Régi spanyol festők a Szépművészeti Múzeumban. Művészet VI. 1907, 52–60.

168 Meller Simon: XV. századi fametszetek a Szépművészeti Múzeumban. Művészet XIII. 1914, 435–450.

- 169 Meller i. m. 1903 (47. j.)
 170 Meller i. m. 1905 (47. j.)
 171 Meller Simon: Az Esterházy képtár története. Budapest 1915.
 172 Simon Meller: Zur Entstehungsgeschichte des Kranzgesimses am Palazzo Farnese in Rom. (Sonderabdruck aus dem Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen, 1909. Heft 1.)
 173 Simon Meller: Die Reiterdarstellungen Leonardos und die Budapester Bronzestatue. Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen XXXVII. 1916, 213–250.
 174 Heinrich Wölfflin: Klassische Kunst. München 1898.
 175 Felvinczi Takács Zoltán: Dürer. Budapest 1909.
 176 Felvinczi Takács Zoltán: A távol Kelet művészete nálunk. Művészet XIV. 1915, 101–116, 168–181. (Az eredetiben szereplő téves 1905-ös évszámot javítottam.)
 177 Valójában: Werner von Hoerschelmann: Die Entwicklung der althinesischen Ornamentik. Leipzig 1907.

178 Georg Friedrich Muth: Stilprinzipien der primitiven Tierornamentik bei Chinesen und Germanen. Leipzig 1911.

179 Valószínű, hogy Pasteiner Petrovics Elekre, a Szépművészeti Múzeum igazgatójára célzott.

180 ELTE Egyetemi Levéltár, 1917/1918. 2337-es számú egyesített iratsomag, 10. melléklet. [1–4.]

181 A korábbi verzióban az MTA elnökét sem kímélte Pasteiner: „A művészettörténeti tudománynak egészen különleges a helyzete az uszályában levő dilettantizmusnál fogva, mely különösen az irodalomban terpeszkedik és például nálunk a M.[agyar] Tud.[ományos] Akadémia elnökének is alkalmul kínálkozott, hogy kiteregesse a tájékozatlanságát a tudományban.” Az utalás a művészettörténeti ambícióktól is fűtött Berzeviczky Albertre vonatkozik. (Szépművészeti Múzeum Könyvtára, Adattár.)

182 Dr. Pasteiner Gyula és Dr. Hampel József ny. r. tanárok véleményes jelentései Dr. Hekler Antalnak magántanári képesítéséről „a classica archaeológiából”. 37. jegyzetben i. m.

THE DEMISE OF THE “PASTEINER DEPARTMENT”. HISTORY AND DOCUMENTS OF THE APPLICATIONS FOR THE CHAIR IN 1917–18

Gyula Pasteiner (1846–1924), professor of art history at Budapest University retired in 1916. The minister of religion and public education issued an advertisement of the vacancy calling for applications (deadline: 15 August 1917). Six persons replied to the call until the deadline: László Éber, Tibor Gerevich, Antal Hekler, Béla Lázár, Simon Meller and Zoltán Felvinczi Takács. In the paper I present the history of the vacancy on the basis of documents preserved at the Archive of Eötvös Loránd University. The university committee in charge of the appointment of the new professor asked Pasteiner to make a preliminary evaluation of the applications. In his lengthy review presented on 10 May 1918 (Appendix I “Pasteiner’s report on the applications”) he did not find any of the applicants fit for the chair. Pasteiner’s negative view was rooted partly in the antagonism between university and museum practice also deepened by him. All the applicants were namely specialists in museology or historic monument protection. As Pasteiner put it, “The Germans have long realized the difference between the two disciplines and translated this recognition into practice. Not even in exceptional cases do practitioners of museum science lay claim to a department chair, and conversely, a university department lecturer would not give up his job for museum activity.”

The committee of the faculty of humanities did not accept Pasteiner’s opinion, and supported the classical archaeologist Antal Hekler’s or Hekler’s and art historian and curator of the Museum of Fine Arts Simon Meller’s candidacy “aequo loco”. When the post was announced, Hek-

ler, a one-time pupil of Adolf Furtwängler was privat-docent of archeology at Budapest University, curator of the Museum of Fine Arts and director of the Hungarian Scientific Institute in Constantinople among other engagements. Meller’s best-known publication was the study *Die Reiterdarstellungen Leonardos und die Budapester Bronzestatue* (Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen, 1916). In support of Meller some European colleagues also put pen to paper, such as Wilhelm von Bode, Adolf Goldschmidt and Max Dvořák. Eventually Hekler was appointed to the post, presumably upon political pressure. Pasteiner submitted a protest to the minister (Appendix II: “Pasteiner’s dissenting opinion”). Meller’s supporters also protested, without success.

The legendary dual institutional structure of art historical education at Budapest University began with the appointment of Hekler in October 1918. The second professor, his rival Tibor Gerevich, was not appointed before 1924.

GOSZTONYI Ferenc PhD, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Művészettörténeti Intézet / assistant professor, Eötvös Loránd University, Budapest, Institute of Art History, gosztonyi.ferenc@gmail.com

Kulcsszavak: Pasteiner Gyula, Éber László, Gerevich Tibor, Hekler Antal, Lázár Béla, Meller Simon, Felvinczi Takács Zoltán, művészettörténet tudománytörténet / *Keywords:* Gyula Pasteiner, László Éber, Tibor Gerevich, Antal Hekler, Béla Lázár, Simon Meller, Zoltán Felvinczi Takács, art historiography